

UNIVERSITY
OF TAMPERE

This document has been downloaded from
TamPub – The Institutional Repository of University of Tampere

 Publisher's version

The permanent address of the publication is <http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201306171133>

Author(s): Lairio, Marjatta; Penttinen, Leena

Title: Uuden ohjauskulttuurin haasteita korkea-asteen ohjauksen
täydennyskoulutukseen

Main
work: Ohjaus yliopiston oppimisympäristöissä

Editor(s): Nummenmaa, Anna Raija; Lairio, Marjatta; Korhonen, Vesa; Eerola, Satu

Year: 2005

Pages: 231-273

Publisher: Tampere University Press

Item Type: Article in Compiled Work

Language: fi

URN: URN:NBN:fi:uta-201306171133

All material supplied via TamPub is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorized user.

Marjatta Lairio & Leena Penttinen

UUDEN OHJAUSKULTTUURIN HAASTEITA KORKEA- ASTEEN OHJAUKSEN TÄYDENNYSKOULUTUKSEEN – KOKEMUKSIA KOULUTUSINTERVENTIOISTA

Johdanto

Korkea-asteen uuden ohjauskulttuurin omaksuminen edellyttää koulutusta, joka tukee toimijoiden ohjausajattelun kokonaisvaltaista jäsentämistä. Tässä artikkelissa kuvaamme korkea-asteen ohjauksen täydennyskoulutusta, joka on suunnattu yliopiston eri ohjaustahoille. Koulutuksessa yhdistyy teorian ja käytännön vuoropuhelu kouluttajien ja ohjausta antavien toimijoiden dialogissa. Tarkastelemme ensiksi koulutuksen keskeisiä tavoitteita ja sisältöjä. Tämän jälkeen tiivistämme koulutukseen osallistuneiden kokemuksia ohjauksen haasteista korkea-asteella sekä heidän odotuksiaan koulutukselle. Keskitymme erityisesti koulutuksen yhteydessä työstettyjen kehittämishankkeiden kuvaukseen, jotka toimivat keskeisinä ohjauksen kehittämisen välineinä eri yksiköissä. Kehittämishankkeet luovat erilaisia näkökulmia korkea-asteen ohjauksen ongelmien ratkaisemiseen. Lopuksi arvioimme korkea-asteen ohjauksen täydennyskoulutuksen merkitystä uudenlaisen ohjauskulttuurin luomisen näkökulmasta.

Yhteiskunnalliset muutosprosessit, globalisaatio, uudet teknologiat, kilpailun uudet reunaehdot sekä ikärakenteen ja eläköitymisen vaikutukset muuttavat työelämän rakenteita ja työn sisältöjä. Ne synnyttävät uusia työaloja ja moninaisia odotuksia ammattitaidosta, sosiaalisista valmiuksista sekä

oppimisesta uusissa tilanteissa. (Bauman 2002; Beck 1999; Julkunen 2003; Väyrynen 1998.) Korkeakoulutuksessa on meneillään myös laajoja yhteiseurooppalaisia muutosprosesseja, joilla pyritään yhdenmukaistamaan koulutusrakenteita ja helpottamaan tutkintojen keskinäistä vertailua ja hyväksimistä. Nässä yhteiskunnan ja työelämän muutoksissa opiskelijoiden ohjaustarpeet ovat lisääntyneet ja moninaistuneet. Ohjauksellisesta ulottuvuudesta onkin tullut yhä keskeisempi osa yliopiston koko henkilökunnan asiantuntijuutta. Opiskelijajoukon ja ohjaustarpeiden moninaistuminen on lisännyt ohjauksellisen verkostoyhteistyön, jaetun asiantuntijuuden ja vastuun sekä työroolien uudelleenmuotoilun merkitystä. Yhden ammattialan osaaminen ei enää riitä vastaamaan opiskelijoiden muuttuneisiin tarpeisiin.

Uusien asioiden omaksuminen edellyttää aina koulutusta, jonka avulla toimijat saavat haltuunsa välineitä oman työnsä kehittämiseen. Jyväskylän yliopistossa on vuodesta 2000 lähtien järjestetty vuosittain kolmen opintoviikon laajuista korkea-asteen ohjauksen täydennyskoulutusta (KOHO-koulutus). Koulutus on tarjonnut opetus- ja ohjaushenkilöstölle mahdollisuuden sekä ohjausdialogin että ohjausverkostojen jäsentämiseen, arviointiin ja kehittämiseen. Koulutuksen lähtökohtana on ollut holistinen ohjausajattelu ja sen mahdollisuudet korkea-asteen ohjauksen jäsentämisessä. Uudenlaista ohjauskulttuuria on pyritty luomaan Wattsin ja van Esbroeckin kehittelemän holistisen opiskelijakeskeisen mallin avulla. (Watts & van Esbroeck 1998; ks. myös Lairio & Puukari 1999.) Mallin lähtökohtana on opiskelija ohjauksen keskiössä sekä kaikkien ohjaustahojen verkostoyhteistyö opiskelijan yksilöllisen opintopolun eri vaiheissa.

Holistisessa mallissa korostuu opetushenkilöstön keskeinen rooli opiskelijan lähimpänä ohjaustahona. Opettajan ohjaustyön tukena toimivat ammatillisesti erikoistuneet ohjauspalvelut, jotka vastaavat opiskelijan yksilöllisiin ohjaustarpeisiin. Ohjauksen erityisasiantuntijuus on porrastettu, koska opiskelijan ohjaustarpeet nähdään eriasteisina. Keskeistä on se, että ohjauksen eri osa-alueet, opintojen ohjaus, uranvalinnan ohjaus sekä henkilökohtaisen kasvun tukeminen, integroituvat eri toimijoiden välisessä yhteistyössä. (Ks. myös Lairio & Penttinen tässä teoksessa.) Holistisessa mallissa ohjaus integ-

roittu osaksi opetussuunnitelman kehittämistä ja laajempaa opetuksen ja yliopistokoulutuksen laatukeskustelua. Ohjaus nähdäänkin osana koko yliopisto-organisaation laadunvarmistusjärjestelmän kehittämistyötä.

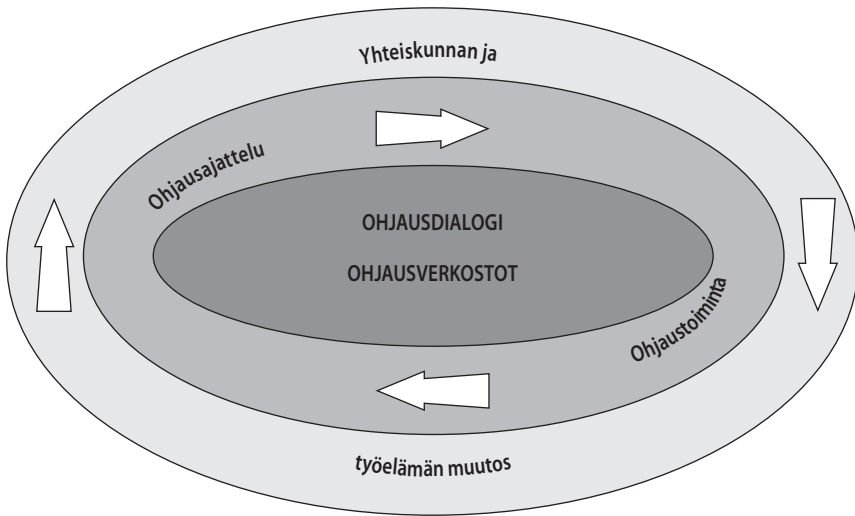
Täydennyskoulutuksen toiminnallisena lähtökohtana on holistisen mallin mukainen ajatus ohjaushenkilöstön verkostoitumisesta ja eri yksiköiden välisen yhteistyön lisäämisestä toimijalähtöisen työskentelyn avulla. Koulutuksen keskeinen työmuoto on vuorovaikutteinen pienryhmätyöskentely. Koulutukseen osallistuneiden määrät ovat vaihdelleet kymmenestä kuuteentoista. Osallistujat ovat edustaneet ainelaitosten opetus- ja hallinto henkilökuntaa, erilaisia opiskelijapalveluja sekä erillislaitosten henkilökuntaa. Koulutuksessa on ollut edustettuna holistisen mallin ohjaustahojen toimijoita opetushenkilöstöstä aina ulomman kehän ammatillisesti eriytyneisiin ohjaustahoihin.

KOHO-koulutuksen opetussuunnitelma

Seuraavassa kuvaamme korkea-asteen täydennyskoulutuksen keskeisiä sisältöjä ja rakennetta. Täydennyskoulutusta toteutetaan joustavasti osallistujien tarpeita kuunnellen ja painotukset ovat vaihdelleet ryhmän toiveista riippuen. Tavoitteena on tukea omaa ohjaustyötään kehittäviä ohjausverkoston toimijoita. Koulutuksen menetelmällisin ratkaisuin pyritään edistämään näiden valmiuksien saavuttamista. Koulutuksen lähtökohtana on ollut koulutettavien oman laitoksen tai yksikön ohjaustoiminnan nykytilanteen analyysi. Koulutuksen alkuvaiheessa osanottajat ovat jäsentäneet laitoksensa tai yksikkönsä ohjauksellista toimintaympäristöä ja tarkastelleet olemassa olevia ohjauspalveluja sekä keskeisiä ohjauksen toimijoita ja ohjausvastuiden jakautumista. Tätä kautta on paikannettu laitoksen tai yksikön toimintaympäristön ohjauksen haasteita. Toisena lähtökohtana on yksilöllisempi näkökulma, joka liittyy koulutettavan oman ohjaustoiminnan ja ohjausasiantuntijuuden kehittymiseen. Tällöin osallistujat ovat tarkastelleet sitä, mikä on heidän oh-

jaajan roolinsa laajemmassa toimintaympäristössä ja kuvailleet oman ohjaus-
asiantuntijuutensa keskeisiä piirteitä.

Kuvio 1 osoittaa, miten koulutuksen toteutuksessa on otettu huomioon
laajemman toimintakontekstin muutos ja sen vaikutukset ohjaustoimintaan
ja ohjausajatteluun. Kuvion uloin kehä kuvaa yhteiskunnan ja työelämän jat-
tuvaa ja dynaamista muutosta, mikä edellyttää ohjaajalta oman ohjausajatte-
lun ja -työn jatkuvaa reflektointia. On myös tärkeää nähdä ohjaus osana koko
yhteiskunnan palvelujärjestelmää ja yhteiskunnallista kehitystä. Ohjausver-
kostot toimivat ja ohjausdialogia käydään näiden erilaisten muutosprosessien
keskiössä.

KUVIO 1. Yhteiskunnan ja työelämän muutos ohjauksen täydennyskoulutuksen
laajempaan kontekstiin

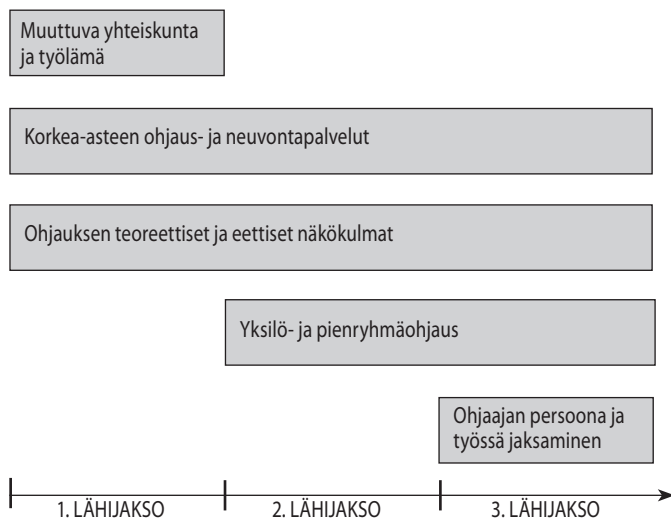
Koulutus koostuu viidestä teemasta, joita käsitellään koulutuksen lähijaksoilla sekä niitä syventävissä etätehtävissä. Koulutuksen keskeiset teemat ovat seuraavat:

- muuttuva yhteiskunta ja työelämä
- korkea-asteen ohjaus- ja neuvontapalvelut
- ohjausteoreettiset ja -eettiset kysymykset
- yksilö- ja pienryhmäohjaus
- ohjaajan persoona ja työssä jaksaminen.

Yhteiskunnan ja työelämän muutos on keskeinen ohjaustyöhön vaikuttava tekijä. Teeman tarkoituksena on tarjota koulutettaville välineitä jäsentää ja ymmärtää yhteiskunnan ja työelämän kehityssuuntia sekä niiden vaikutusta opiskelijoiden yksilöllistyneisiin ohjaustarpeisiin. Korkea-asteen ohjaus- ja neuvontapalvelut -teemassa tarkastellaan yliopistojen ohjaus- ja neuvontapalveluiden rakenteita ja toimintaa sekä korkea-asteen ohjauksen teoreettisia malleja ja ohjauksen erityiskysymyksiä. Tavoitteena on tehdä näkyväksi ohjausverkoston eri toimijoita ja edistää ohjaustahojen verkostoitumista. Ohjausteoreettisten ja -eettisten kysymysten tarkastelun tavoitteena on tarjota välineitä oman ohjauksellisen ajattelun ja ohjaustoiminnan kriittiseen ja jatkuvaan reflektioon erilaisissa ohjaustilanteissa.

Opiskelijoiden ohjaustarpeiden yksilöllistyminen ja moninaistuminen edellyttävät uudenlaisten ohjausmenetelmien hyödyntämistä. Mahdollisuudet tarjota yksilöohjausta kaikille sitä tarvitseville ovat rajallisia. Yhä tärkeämmäksi onkin noussut tunnistaa sellaiset ohjaustarpeet, joita voidaan käsitellä pienryhmäohjauksessa (ks. esim. Nummenmaa & Lautamatti 2004). Pienryhmä tarjoaa erilaisia oppimistilanteita ja mahdollisuuksia kokemukseen ryhmadynamiikasta. Pienryhmäohjauksen avulla opiskelijat saavat myös tarvitsemaansa vertaisryhmätukea. Ohjaajan persoonan ja työssä jaksamisen teeman tavoitteena on tukea osallistujia sellaisten ohjauskäytänteiden kehittämisessä, jotka soveltuvat omaan persoonaan ja nykyiseen toimintakontekstiin. Lisäksi on tärkeää, että he tunnistavat itsessään työuupumuksen oireet ja tuntevat erilaisia toimintamalleja työuupumuksen ehkäisemiseksi.

Koulutus sisältää kolme kahdesta kolmeen päivän laajuista lähijaksoa ja kaksi etäjaksoa. Lähijaksot koostuvat asiantuntijaluennoista ja -alustuksista. Etäjaksoilla tehdään lähijaksojen teemoja syventäviä etätehtäviä. Koulutus ajoittuu kahdelle lukukaudelle. Ensimmäinen lähijakso toteutetaan syyslukukauden lopulla, toinen helmikuussa ja viimeinen lähijakso keväällä huhti-toukokuussa ennen lukukauden päättymistä. Koulutuksen teemojen sijoittuminen lähijaksoille on esitetty kuviossa 2.

KUVIO 2. Täydennyskoulutuksen teemojen jaksottuminen lähijaksoiksi

Koulutuksen työtavoissa sovelletaan yhteistoiminnallisuuden, ongelma-lähtöisyyden sekä toiminnallisen ja tutkivan oppimisen periaatteita. Pyrkimyksenä on saada aikaan oppimisprosessi, jossa teoria ja käytäntö käyvät vuoropuhelua. Tässä työskentelyssä jokaisen koulutukseen osallistujan oma aktiivisuus on ratkaisevassa asemassa. Tärkeä osa lähijaksojen sisältöjä ovat koulutettavien esille nostamat ohjaukselliset kysymykset, joita käsitellään kouluttajien ja osallistujien dialogissa. Vuorovaikutteisuus mahdollistaa hy-

vien toimintakäytänteiden ja ohjauskokemusten jakamisen sekä yhteistyöverkostojen luomisen. Erilaisia ohjaus- ja työtilanteita avoimessa dialogissa yhdessä analysoimalla etsitään uusia näkökulmia ongelmien ratkaisemiseen. Koulutettavat voivat jakaa kokemuksia ja reflektoida yhdessä sekä kehittyä myös kollegiaalisessa tukemisessa ja konsultoinnissa. Dialogisuus ja kollegiaalisuus mahdollistavat myöhäismodernissa yhteiskunnassa korostuneen yhteisöllisyyden ja jaetun asiantuntijuuden, ongelmien ratkaisemisen yhdessä (ks. esim. Jansen & Wildemeersch 1998). Arjessa kohtaamiset ovat usein satunnaisia ja kiireisiä eikä ohjauksen ongelmiin useinkaan paneuduta laitosrajat ylittävällä yhteistyöllä. Koulutus onkin toiminut yhteisten kokemusten jakamisen sekä kehittämisideoiden keskustelufoorumina. (Ala-Ruona & Leskinen 2004, 76.)

Etäjaksoilla työstettävien etätehtävien pohjalta on laadittu oman laitoksen tai yksikön ohjauksen kehittämishanke. Kehittämishankkeessa koulutuksen sisältöjä voidaan soveltaa välittömästi käytäntöön. Opettajien täydennyskoulutusta tutkittaessa on todettu tärkeäksi koulutuksessa saatujen tietojen soveltaminen käytäntöön mahdollisimman pian koulutuksen jälkeen tai jopa koulutuksen aikana (Meriläinen 1999; Veenman ym. 1994). KOHO-koulutuksessa lähijaksot ja kehittämishanke muodostavat kokonaisuuden, jossa erilaisia sisältöjä pyritään refleктоimaan ja kiinnittämään oman työn kehittämiseen. Kehittämishankkeen toteuttamisen tueksi koulutuksen päättymisen jälkeen on järjestetty kouluttajien konsultaatiokäyntejä yksittäisille laitoksille ja yksiköihin. Konsultaatiokäynneillä on käyty arviointikeskustelua ohjaustoiminnan senhetkisestä tilanteesta sekä nostettu esille käytännön kehittämistyössä heränneitä kysymyksiä ja ongelmia. Konsultaatio on toiminut myös prosessiarviointina, minkä pohjalta on voitu arvioida yksikön ohjaustoiminnan kehittämistä tulevaisuudessa.

Korkea-asteen ohjaus toimijoiden kokemana

Millaisena ohjauksen haasteet näyttäytyvät erilaisissa opetustehtävissä tai ohjaus- ja neuvontatehtävissä toimivien arjessa? Tätä kysymystä tarkastelemme seuraavassa kuvailemalla keskeisiä teemoja, jotka tulivat esille koulutuksen alkuvaiheessa tehdyissä laitoksen tai yksikön sekä oman ohjaustyön nykytilan analyyseissä. Ohjaukselliset kysymykset limittyvät toisiinsa siten, että laitostason haasteet näkyvät myös henkilökohtaisessa ohjaustyössä ja laitostason ohjauksen kokonaisuus koostuu yksittäisten ohjaajien työpanoksesta.

Ohjauksen käsite ja ohjauksen näkyvyys

Ohjauksen käsitteen selkiintymättömyys näkyi koulutukseen osallistuneiden kokemuksissa ja se näyttäytyi monentasoisina ongelmina. Ohjauksellisen tiedon puuttuminen ilmeni siinä, että toimijat kokivat vaikeaksi ohjauksen käsitteen hahmottamisen sekä laitoksen ja yksikön toiminnan tasolla että pohtiessaan sitä, mitä ohjaus heidän omassa työssään on.

Ainelaitosten opettajat kokivat ongelmana sen, että mikäli laitoksen henkilökunnalla ei ole kokonaisvaltaista jäsentynyttä kuvaa ohjauksesta, ei se voi välittyä ohjattavillekaan. Ohjaus nähtiin ikään kuin ”harmaana alueena”, jonka rajaaminen on epämääräistä ja sijoittaminen työsuunnitelmiin ongelmallista. Ohjauksen käsitteen ollessa selkiintymätön sitä ei ole myöskään voitu määritellä työsuunnitelmissa. Kun virallista ohjausta ei ole tehty näkyväksi, toimintaa luonnehtii satunnainen, epäsystemaattinen ja jäsentymätön epävirallinen ohjaus (ks. Moitus ym. 2001, 23–24). Tätä eräs ainelaitoksen opettaja kuvaa seuraavasti:

Osa antamastani ohjauksesta on ”epävirallista ohjausta”. Sen heikkoutena on sattumanvaraisuus. (Opettaja, ainelaitos)

Ohjauksen näkymättömyyttä kuvaa myös se, että ohjauksesta ei välttämättä keskustella eri toimijoiden kesken ja seurauksena saattaa olla tilanne, josta kertoo eräs opettaja:

Ohjausta hallitsee vahvasti jakautuminen oppiaineisiin, mikä tekee ohjauksesta osin hyvinkin fragmentoitunutta. Oppiaineissa on paljon hyvää ohjaustietoa ja hyviä käytänteitä, mutta ne eivät liiku oppiainerajojen yli, eivätkä jäsenny yhteiseksi kokonaisuudeksi. (Opettaja, ainelaitos)

Yhdeksi ohjauksen kehittämisen haasteeksi nähtiinkin se, miten ohjauksen hiljainen tieto tulisi laitostasolla näkyväksi. Tällä tavalla ohjauksen tarjonta saataisiin opiskelijan näkökulmasta toimivaksi ja tarkoituksenmukaiseksi. Mikäli ohjauksen käsite on selkiintymätön, epävirallisen ja virallisen ohjauksen raja muodostuu häilyväksi ja toimijat ovat tietämättömiä toistensa antamasta ohjauksesta.

Ohjauksen käsitteen selkiintymättömyyteen liittyi myös ohjauksen mieltäminen lähinnä opiskelun ohjaukseksi. Opetushenkilökunta koki antamansa ohjauksen limittyvän opetukseen ja koostuvan opiskelutaitojen ja opiskeluun sisältyvien yleisten asioiden ohjauksesta. Toisaalta korkea-asteen ohjaukseen nähtiin kuuluvan myös muut ohjauksen alueet kuten uranvalinnan ohjaus ja henkilökohtaisen kasvun ja kehityksen tukeminen. Ohjauksen uusissa haasteissa mukana pysymistä pohdittiin seuraavasti:

Yksi tärkeä alue on yhteiskunnan ja työelämän nopeassa muutoksessa mukana pysyminen ohjaajana ja sen näkökulman välittäminen myös ohjattaville hallitusti. (Opettaja, erillislaitos)

Uranvalinnan ohjauksen haasteet kuvaavat sitä, että perinteisesti yliopistopettajat ovat keskittyneet opetustyöhön ja opintojen edistymisen ohjaamiseen. Ongelmana näyttäytyy se, että opetushenkilökunnalla ei katsota aina olevan valmiuksia uranvalinnan ohjaukseen:

Henkilökunta ei mielellään ole ottanut kantaa opiskelijoiden kyselyihin järkevistä sivuainevalinnoista, koska on oltu epävarmoja – oikeutetusti – siitä, onko oma vinkki oikea valinta tulevaisuuden työmarkkinoita silmällä pitäen. (Opettaja, ainelaitos)

Ohjauksen työnjako ja yhteistyö

Ongelmana laitostasolla nähtiin erityisesti ohjauksen työnjaon selkiintymättömyys ja ohjauksellisten tehtävien jäsentymättömyys. Näistä seuraa myös puutteellinen vastuiden määrittelemineen. Kun ohjaajat eivät tiedä toistensa toiminnasta, ohjaus voi olla myös selkiintymätöntä tai päällekkäistä:

Osalle opiskelijoista tehdään henkilökohtaista suunnitelmaa. Ongelma on ehkä se, että suunnitelmia saatetaan tehdä useampia ja toisaalta eri henkilöt ohjaavat tietämättä toisistaan. (Opettaja, erillislaitos)

Vaikka ohjauksen työnjako koettiin ongelmalliseksi, samalla tiedostettiin se, että ohjaus liittyy holistisesti erilaisissa tehtävissä toimivien työnkuvaan. Eräs koulutettava totesikin, että ”*kaikkien toimijoiden on oltava jollain tapaa ohjaajia*”. Opetus- ja hallintotehtävissä työskentelevät kohtaavat opiskelijan opintopolun eri vaiheiden kysymyksiä ja heiltä odotetaan ainakin jonkinlais-ta ohjausta tai neuvontaa. Toisaalta tällainen ”monitoimijuus” ohjauksessa voidaan nähdä myös tukena henkilöstön jaksamisessa. Kun ohjauksen kysymykset koskettavat koko henkilökuntaa, ohjauksen ongelmista voidaan keskustella yhdessä. ”*Voimme jakaa ja ratkoa monia ohjauksen ongelmia yhteis-toiminnallisesti*”, kuten eräs erillislaitoksen edustaja asian ilmaisi.

Keskeisenä ohjauksen haasteena nähtiinkin eri toimijoiden yhteistyön kehittäminen ja keskinäisen vuorovaikutuksen lisääminen. Yhteistyö ohjauksessa jäsentyi kuitenkin yleensä varsin kapealle alueelle. Opettajat kuvasivat ohjaukseen liittyvien yhteistyötahojen muodostuvan lähinnä omasta opetustiimistä, lähimmistä kollegoista, oman laitoksen kansliahenkilökunnas-ta tai opinto-ohjauksesta vastaavasta henkilökunnasta. Yhteistyökuvioiden

rakentumisessa nähtiin samanlaista jäsentymättömyyttä kuin ohjauksen käsitteessäkin. Satunnaiset toimijat tekivät yhteistyötä, joka saatettiin kokea hyvinkin toimivaksi. Toisaalta nähtiin, että niin ainelaitosten, erillislaitosten kuin opiskelijapalveluiden välistä yhteistyötä olisi lisättävä ohjausvastuiden jakamiseksi ja yhteisen ymmärryksen hakemiseksi. Yhteistyön tavoitteena nähtiin myös tarve saada vertaistukea ohjaustööhön.

Opiskelijoiden moninaistuvat ohjaustarpeet

Yhtenä keskeisenä ohjauksen haasteena nähtiin opiskelijoiden muuttuviin ohjaustarpeisiin vastaaminen. Erilaiset erityisryhmät, esimerkiksi avoimen yliopiston väylän kautta yliopistoon suuntaavat opiskelijat, tarvitsevat siirtymävaiheen ohjausta. Tässä tärkeänä nähtiin yhteistyön kehittäminen. Ohjattavien ryhmän heterogeenisuus voi välillä yllättää opettajan, kun opiskelijoiden yksilöllinen elämän koko kirjo saattaa esittäytyä yhden kurssin aikana. Eräs opettaja kuvaili kokemuksiaan ja ajatuksiaan näin:

Oli kuoleman surua, kaksosten syntymää, työstressiä, huoltajuuskiistoja... Mietinkin, että miksi näin suuria asioita on kerääntynyt tämän kurssin piiriin. Joskus ohjaus nousee konkreettisesti opetuksen yläkäsitteeksi. (Opettaja, erillislaitos)

Ohjaus nähtiin hyvin pitkälle dialogina, jossa kohdataan opiskelija kasvokkain. Näitä kohtaamisia luonnehtivat samat ongelmat kuin ohjauksen jäsentämistä yleensäkin. Kohtaamiset ovat satunnaisia, ennakoimattomia ja ohjaajan rooliin asettumiseen ei voi välttämättä etukäteen valmistautua:

Opiskelijat tulevat ohjaukseen milloin tulevat – usein ennalta aikaa sopimatta – jolloin ohjaaja ei voi olla parhaalla mahdollisella tavalla fokuoitunut opiskelijan asioihin. Tämä aiheuttaa myös sen, että ohjausta antavat eivät välttämättä miellä antavansa ohjausta eikä opiskelija koe saavansa sitä. (Amanuenssi, ainelaitos)

Yliopisto-opettajan ohjaustyötä määrittävät opiskelun ohjaamiseen liittyvät erityiskysymykset, kuten opinnäytteiden, tutkielmien ja gradujen ohjaus, joita eräs opettaja kuvasi ohjauksellisenä ”pullonkaulana”. Opinnäytteen ohjauksen yhtenä ongelmana nähtiin se, että graduntekijä ei välttämättä lähesty ohjaajaansa lainkaan, jolloin ohjaajalla ei edes ole tilaisuutta ohjata opiskelijaa. Toisena ääripäänä koettiin tilanteet, joissa opiskelija kuormittaa ohjaajaansa jatkuvalla tekstien luettamisella ja ohjauksen hakemisella. Tällöin on vaikea hahmottaa, missä mielekkään ohjauksen rajat kulkevat. Opinnäytteen ohjaukseen ja sen haasteisiin yleensäkin nähtiin sisältyväksi myös opiskelijoiden lisääntyvät motivaatio-ongelmat. Pelkkä opetus ei välttämättä riitä motivoimaan opiskelijaa:

Joskus joutuu selittämään hyvinkin seikkaperäisesti opiskelijalle, miksi näitäkin opintoja tarvitaan. (Suunnittelija, erillislaitos)

Myös opiskelijoiden mielenterveydelliset ongelmat pohdituttivat koulutukseen osallistujia. Kuinka ohjata keskustelua, kun ohjaaja kokee, että opiskelijalla on ongelmana jokin asia, jota tämä ei kuitenkaan tuo keskustelussa esille. Opettajat vierastavat ajatusta opiskelijan ”terapoisesta”, vaikka usein keskustelut sivuavat hyvinkin henkilökohtaisia teemoja. Tähän liittyy myös ohjaajan työssä jaksamisen kysymykset siitä, kuinka empaattisesti opettaja ohjaajana suhtautuu apua hakevaan opiskelijaan. Tällöin opettajan myönteävä ohjaus näyttäytyy tasapainoilemisena opiskelijan tukemisen ja opiskelijan riippuvuuden välttämisen välillä. Koulutettavat kokivatkin, että vuorovaihtus- ja viestintätaitojen kehittäminen antaisi välineitä henkilökohtaiseen ohjaustyöhön.

Kehittämishanke ohjauksen kehittämisen työvälineenä

Koulutuksen lähijaksojen aikana osanottajat käynnistävät yksikkönsä ohjaustoimintaan ja ohjausasiantuntijuuteensa liittyvän kehittämishankkeen. Keskeistä on oman ohjauksellisen ajattelutavan sisäistäminen, sen tietoiseksi tekeminen ja tähän liittyvän tutkivan ja kehittävän työotteen rakentaminen. Täydennyskoulutukseen osallistuu tavallisesti useampia eri tehtävissä toimivia henkilöitä samasta yksiköstä. Kehittämishankkeet laaditaan eri ammattiryhmien ryhmätyönä, jolloin kehittämishankkeessa toteutuu luonteva yksikön sisäinen yhteistyö.

Kehittämishankkeiden lähtökohtana on nykytilanteen analyysi, jonka avulla hahmotellaan konkreettinen hankesuunnitelma oman yksikön ohjaustoiminnan kehittämisen pohjaksi. Kehittämishankkeessa jäsennelty ohjaussuunnitelma tekee yksikön ohjaustoimintaa näkyväksi, jäsentää toimijoiden vastuita, auttaa hahmottamaan opiskelijoiden tarpeita ja suuntamaan resursseja tarkoituksenmukaisesti. Kehittämishankkeet ovat sisältäneet muun muassa erilaisia ohjauksellisen yhteistyön ja verkostoitumisen kehittämissuunnitelmia, ryhmäohjausmalleja ja -suunnitelmia, verkko-ohjauksen kehittämissuunnitelmia, opintopolkumalliin pohjautuvia ohjaussuunnitelmia sekä tutorkoulutuksen kehittämissuunnitelman. Seuraavassa kuvaamme lähemmin muutamia kehittämishankkeiden tuloksena syntyneitä ohjauksen kehittämisideoita.

Verkostoituminen ja yhteistyön tiivistäminen

Uuden yhteistoiminnallisen kulttuurin rakentamisessa tarvitaan monipuolista tietoutta erilaisista yhteistyömahdollisuuksista, verkostojen luomisesta, niissä toimimisesta sekä valmiuksia toiminnan kriittiseen arviointiin ja kehittämiseen (Castells 2000). Verkostoituminen on osa moniammatillisten yhteistyövalmiuksien kehittämistä. Tärkeää on luoda kontakteja useiden eri yhteistyötahojen kanssa sekä tutustua ja kehittää yhteistyötä oman yksikön

näkökulmasta. (Arnkil, Eriksson & Arnkil 2000; Isoherranen 2005; Virtanen 1999.) Holistinen malli on toiminut kehittämishankkeissa pohjana eri osa-alueilla ohjaustehtävien jäsentämiselle. Keskeisessä asemassa on ohjauskäsitteen laajempi avaaminen ja yksikön koko henkilökunnan sitoutuminen ohjaukselliseen ajatteluun. Koulutuksen yhtenä antina on nähty se, että toimijoille syntyy kehittämishankkeiden kautta käsitys oman ohjaustyön laajuudesta. Kuvaavaa onkin erään koulutukseen osallistuneen lausahdus: *”Ensin me ajateltiin, että eihän me mitään ohjata, mutta kyllähän me ohjataan vaikka miten”*. Ohjaustehtävien jäsentäminen on siten auttanut tiedostamaan ja tekemään näkyväksi sekä laitoksen että yksittäisten toimijoiden ohjaustyötä.

Ohjauksen käsitteen jäsentämisen avulla jo olemassa olevista verkostoista ja toiminnoista on voitu hahmottaa piileviä ja näkymättömiä ohjauksen muotoja. Joillain laitoksilla yhteistyöverkoston kartoittaminen on johtanut konkreettiseen yhteistyöhön ja tiiviimpään vuorovaikutukseen esimerkiksi opiskelijapalvelujen ja ylioppilaiden terveydenhoitosäätiön kanssa. Vuorovaikutuksessa on välittynyt lisätietoa siitä, millaisina ohjauksen haasteet näyttäytyvät ohjauksen erityisasiantuntijoiden näkökulmasta ja vastaavasti laitosten opetushenkilökunta on voinut tuoda keskusteluun omia näkemyksiään. Yhteistyötä ja verkostoitumista käsitteleviin kehittämissuunnitelmiin on sisältynyt myös toimenpide-ehdotuksia laitosten välisen yhteistyön lisäämisestä. Yhteistyön konkreettisia tuloksia on esimerkiksi yhteisen tiedottamisen lisääntyminen. Yhteistyöverkostojen näkyväksi tekeminen on tuonut esille myös mahdollisuuksia hyödyntää erikoistuneempia ohjaustahoja, kuten urasuunnittelu- ja rekrytointipalveluja jo opintojen alkuvaiheessa.

Ratkaisuja ohjausresurssien ongelmiin

Ohjauksen tarpeen kasvuun vastaaminen nykyisillä resursseilla on herättänyt osallistujissa ajatuksia uusien ohjausmenetelmien kuten ryhmäohjauksen ja verkko-ohjauksen hyödyntämisestä. Useissa kehittämishankkeissa onkin

keskitytty ryhmäohjauksen soveltamiseen laajemmin oman laitoksen ohjausmallina tai rajatumminkin yksittäisen opettajan tai ohjaajan työhön liittyvänä. Ryhmäohjaussuunnitelmat ja verkon hyödyntäminen ohjauksessa ovatkin konkreettisimpia ja yksityiskohtaisimpia yksittäisen ohjaajan toimintaan suuntautuvia kehittämishankkeita.

Viime aikoina kirjallisuudessa on esitelty erilaisia ryhmäohjauksen sovelluksia, joilla voidaan vastata myös korkea-asteen ohjaustarpeisiin (Lautamatti & Nummenmaa 2004; Ruponen, Nummenmaa & Koivuluhta 2000; Vänskä 2000). Kehittämishankkeissa on jäsennetty ryhmäohjauksen pedagogiikkaa ja määritelty käytännön toiminnan tasolla, kuka tekee, mitä ja millä tavalla. Suunnitelmat on kohdennettu tietyille opiskelijaryhmille ja niissä on arvioitu kyseisen ryhmän ohjaustarpeiden heterogeenisuutta tai homogeenisuutta. Samoin suunnitelmiin on kirjattu ohjauksen aikataulu, ryhmäohjaustapaamiset, organisointi, ohjaajan rooli ja opiskelijoihin kohdistuvat odotukset. Ryhmäohjaussuunnitelmissa on hyödynnetty myös opintopolkumallia hahmotettaessa opintojen eri vaiheiden ohjauksellisia tarpeita. Tällaisia ryhmäohjauksen tilanteita ovat muun muassa opinnäytteen aloittaminen, opetusharjoittelu tai muu laajempi opintokokonaisuus, jossa ryhmäohjauksessa voidaan hyödyntää ryhmän vertaistukea. Näitä perinteisiä yliopisto-opetuksen ohjaustilanteita vähemmän ryhmäohjaussuunnitelmia on käytetty opiskelijoiden urasuunnittelun tukemiseen (vrt. Symes 1998).

Tieto- ja viestintätekniiikan käytön tehostaminen opiskelijoiden ohjauksessa ja neuvonnassa sekä ohjaajien keskinäisessä verkottumisessa on lisääntynyt (Ala-Nikkola & Huhtala 2003; Hakkarainen, Laitinen & Leppänen 2003; Koski 2000). Tämä näkyy myös täydennyskoulutettavien kiinnostuksessa laatia aihepiiriin liittyviä kehittämishankkeita. Verkko-ohjauksen kehittämisessä on kiinnitetty huomiota siihen, että informaation tarjoaminen verkon välityksellä tulisi jäsentää ohjauksellisesti. Partanen (2003) näkee laadukkaiden ohjausmenetelmien kehittämisen olevan keskeinen tiedonhallinnan mekanismi. Tietoverkot ja erilaiset oppimisympäristöt lisääntyvät koko ajan koulutuksessa ja ne näyttäytyvät ajasta ja paikasta riippumattomina ohjauksen toimintaympäristöinä. Ohjaus voi olla tiedottamista, neuvontaa ja

ohjaamista verkon keinoin. Verkko-ohjauksen nähdään mahdollistavan myös yksittäisen opiskelijan tukemisen henkilökohtaisen opintosuunnitelman laatimisessa. Verkossa on paljon informaatiota, jota opiskelija voi hyödyntää ja useissa kehittämishankkeissa on ollut kyse eräänlaisen verkkoluotsin järjestämisestä verkkoon opiskelijan opintopolun kulkemisen tueksi. Www-sivujen sekä verkko-oppimisympäristöjen kehittämishankkeissa on pyritty ennakkoimaan opintopolun eri vaiheissa aktualisoituvat ohjaustarpeet ja tekemään näkyväksi saatavilla olevat ohjauspalvelut. Verkko-oppimisympäristöjen hyödyntäminen on herättänyt keskustelua myös vertaisohjauksen merkityksestä. Verkko voi toimia ohjaajan ja opiskelijan kohtaamispaikkana, mutta se voi myös olla tukemassa opiskelijoiden keskinäistä vuorovaikutusta.

Opintopolkumallilla jäsennystä ohjauspalveluihin

Yliopisto-opetuksen ja ohjauksen kehittämisessä on viime aikoina kiinnitetty huomiota opiskelijoiden ohjaustarpeiden vaihtelevuuteen opintojen eri vaiheissa (Palovaara ym. 2003; Ryti, Levander & Ali-Yrkkö 2004). Opintopolkumalli kiinnittää huomiota opintopolun eri vaiheiden erityiskysymyksiin ja auttaa jäsentämään kunkin vaiheen ohjauksellisia tarpeita suhteessa koko opintopolkuun (esim. Tarkiainen & Vuorinen 1997). Opintopolkumalli on virittänyt kiinnostusta kehittämishankkeisiin, joissa on tarkasteltu opiskelijoiden ohjauksellisia tarpeita opintopolun eri vaiheissa.

Varsinkin erillislaitosten ohjauksessa on nähty haasteena ohjauksellinen jatkumo, joka monilla ainelaitoksilla on kirjoitettu jo opetussuunnitelmaan. Opintopolkuun perustuva ohjaussuunnitelma auttaa jäsentämään opiskelijoiden ohjaustarpeita ja kohdentamaan ohjausresursseja tarkoituksenmukaisesti. Opintopolkunäkökulmasta opiskelijan elämäntilanteeseen suhtaudutaan kokonaisvaltaisesti. Tällöin ohjaus nähdään toimintana, jossa kohdataan muitakin opiskelijalle tärkeitä teemoja kuin opintoihin suoranaisesti liittyviä kysymyksiä. Opintopolkunäkökulma auttaa myös arvioimaan yksikön ohjauspalvelujen riittävyyttä opintojen eri vaiheissa ja se palvelee osaltaan

tulevaisuuden ohjauspalveluiden suunnittelua. Kehittämishankkeissa on mallin avulla jäsennetty ohjauksen toimijoiden tehtäviä opiskelijan opintojen eri vaiheissa. Tällöin on kiinnitetty huomiota ohjausverkoston vastuiden jakautumiseen opiskelijoiden ohjauksessa, millä on voitu estää ohjauksen painottuminen joihinkin tiettyihin vaiheisiin ja ohjauksellisten katvealueiden syntyminen. Tällaisella analyysillä voidaan hahmottaa oman laitoksen ohjauksen kannalta ongelmallisimmat alueet myös ohjaajien toiminnan näkökulmasta.

Täydennyskoulutus korkea-asteen ohjauksen kehittämisessä

Korkea-asteen täydennyskoulutuksessa on pyritty jäsentämään koko yliopiston ohjausjärjestelmää kokonaisvaltaisesti laitos- ja yksikkörajat ylittävänä verkostona holistisen mallin periaatteiden mukaisesti. Yksi keskeinen lähtökohta holistisessa mallissa on se, että korjaavasta ohjaustoiminnasta siirrytään kehittävään toimintaan. Tällöin myös opetussuunnitelmatyössä on kiinnitettävä huomiota siihen, ettei tutkintoja rakenneta liian tiiviiksi tai joustamattomiksi, jolloin ohjauksella joudutaan korjaamaan opetussuunnitelman tuottamia ongelmia. Uuden ja kokonaisvaltaisen ohjausajattelun omaksuminen edellyttää sitä, että tutkintojärjestelmän uudistustyö sekä ohjauksen laaja ja monipuolinen kehittäminen tehdään yhdessä ja samanaikaisesti (ks. esim. Mikkola 2004).

Koulutuksesta saatujen kokemusten perustalla holistinen malli näyttää toimivalta lähtökohdalta korkea-asteen täydennyskoulutuksessa. Koulutusmallin etuna voidaan pitää sitä, että sen avulla osallistujat ovat voineet jäsentää omaa ohjaustoimintaansa ja ohjauksellista asiantuntijuuttaan. Mallin mukaisella jaetulla asiantuntijuudella ja ammatillisella verkostoyhteistyöllä voidaan osaltaan vastata moninaistuviin ohjaushaasteisiin. Täydennyskoulutuksen opetussuunnitelman vahvuutena voidaan nähdä myös sen joustavuus, jolloin erilaisia painotuksia on mahdollista tehdä osallistujien tarpeita

kuunnellen. Opetussuunnitelman teemat toimivat orientaationa ohjauksen ja ohjauspalvelujen tarkasteluun ja eri teemoja voidaan syventää ja laajentaa osallistujien tarpeiden mukaisesti. Koulutuksen työmuodot ovat tarjonneet riittävästi tilaa oman ohjausajattelun ja -toiminnan reflektointiin. Koulutuksen systemaattisempi arviointi lukuvuonna 2003–2004 osoitti, että osallistujat olivat siihen varsin tyytyväisiä. Koulutuksen myötä ohjauksen käsitteen koettiin selkiintyneen ja näkemyksen omasta työstä ohjaajana asettuneen laajempaan viitekehykseen. Koulutus oli antanut välineitä myös yksilö- ja ryhmäohjaukseen sekä ongelmallisten ja vaikeiden ohjaustilanteiden kohtaamiseen. (Ala-Ruona & Leskinen 2004.)

Monissa täydennyskoulutuksen kehittämishankkeissa on pyritty kehittämään eri ohjaustahojen verkostoitumista ja yhteistyötä yliopiston sisällä. Toisaalta täydennyskoulutus toimi myös yksikön sisäisen vuorovaikutuksen ja yhteistyön lisääjänä. Korkea-asteen ohjauksen täydennyskoulutus voidaankin nähdä osana koko yliopiston sisäisen kehittämisen verkosto- ja keskustelufoorumia. Kokemusten jakaminen ja yhteisen keskustelun merkitys on todettu tärkeäksi osaksi täydennyskoulutusta (ks. myös Veeman ym. 1994). KOHO-koulutukseen on viime vuosina yhdistetty myös kouluttajien suoritettavia konsultaatiokäyntejä, joilla on tuettu koulutuksen aikana käynnistyneitä yksikkötason ohjauksen kehittämisprosesseja. On tuotu esille myös ajatus alumni-toiminnasta, jolloin koulutukseen aiempina vuosina osallistuneet voisivat vaihtaa kokemuksia ja ajatuksia ohjauksen toteuttamisesta ja kehittämisestä. Alumneja onkin jo hyödynnetty uusien koulutusten käynnistysvaiheissa.

Verkostoyhteistyöhön liittyvien kehittämishankkeiden toteuttamisessa näyttäytyy merkityksellisenä yksikön pedagogisen johdon tuki ja koulutukseen osallistumiseen kannustaminen. Täydennyskoulutusta tulisikin tarkastella osana koko yksikön kehittämistoimintaa, jolloin koulutus hyödyntäisi koko yksikköä ja sen toiminnan kehittämistä. Myös Kohonen (1993) kiinnittää huomiota siihen, että yksittäisten toimijoiden kouluttamisen sijaan on perusteltua pyrkiä työyhteisön kokonaisvaltaiseen kehittämiseen. Keskeistä ohjauksen kehittämisessä onkin eri ohjaustahojen kollegiaalinen yhteistoi-

minta, jossa pyritään yhdessä kokonaisvaltaisesti jäsentämään ohjaustoiminnan tavoitteita ja tehtäviä.

Kollektiivinen sitoutuminen ja kommunikoiminen ohjauksen tavoitteista voidaan nähdä osana laajempaa korkeakouluopiskelun laadunvarmistusta (vrt. Dill 1998). Jotta ohjaus ei jäisi irralliseksi ja erilliseksi toiminnoksi yliopistossa, tarvitaan selkeitä näkemyksiä ohjauksen päätöksentekojärjestelmästä ja ohjauksen sijoittumisesta osaksi yliopiston kokonaisstrategiaa ja laadunvarmistusjärjestelmää. Ohjauksen muodostaessa kiinteän osan yliopistotoiminnan kokonaisuutta tulee se samalla näkyväksi. Tällöin sitä on mahdollista arvioida ja kehittää erilaisia palautejärjestelmiä sekä jäsentää ohjausresursseja järkevästi. (Ks. Mikkola 2004.) KOHO-koulutus on osaltaan toteuttanut yliopiston kokonaisstrategiaa, jonka yhtenä osana on Jyväskylän yliopiston opinto-ohjauksen kehittämisen kokonaissuunnitelma. Täydennyskoulutus on toiminut luontevana kanavana tässä suunnitelmassa esitetyn uudenlaisen ohjauskulttuurin luomisessa, verkostoitumiseen pohjautuvan ohjausajattelun omaksumisessa ja holistisen mallin soveltamisessa käytäntöön.

Korkea-asteen täydennyskoulutus käynnistyi alun perin yhden yliopiston sisäisenä kehittämistoimintana. Koulutukseen on osallistunut lähinnä yliopiston omaa henkilökuntaa. Kuitenkin osallistujien kokemat ohjaukselliset haasteet ovat olleet samoja, jotka on todettu yleisiksi korkea-asteen ohjauksen ongelmiksi (esim. Moitus ym. 2001). Myös kehittämishankkeina laaditut ohjaussuunnitelmat ovat hyvin sovellettavissa eri korkeakouluihin. KOHO-koulutuksessa onkin viime vuosina pyritty käynnistämään eri yliopistojen välistä kouluttajayhteistyötä. Mukaan on tullut osallistujia myös muista yliopistoista ja ammattikorkeakouluista. Valtakunnallisen täydennyskoulutusyhteistyön lisääminen näyttäisikin toimivalta ratkaisulta korkea-asteen ohjauksen haasteisiin vastaamisessa, hyvien toimintakäytänteiden jakamisessa ja laaja-alaisen, refleктоivan vuoropuhelun aikaansaamisessa.

Kolmen opintoviikon laajuinen täydennyskoulutusmoduli on osoittautunut toimivaksi. Näyttää siltä, että kysyntää olisi myös pitkäkestoisemmalle, muodoiltaan vaihtelevalle koulutukselle. Viime aikoina on käyty keskustelua yliopisto-opettajien pedagogisesta pätevyydestä osana yliopiston laatu-

järjestelmää (ks. esim. Parjanen 1998). Yliopisto-opetuksen kehittämisessä oleellista on opettajien pitkäjänteinen sitoutuminen tähän kehittämistyöhön. Kehittämisen edellytyksenä on pedagoginen kouluttautuminen (ks. esim. Lonka, Lahtinen, Heikkiä & Murtonen 1998; Tenhula 1997). Pedagogisten kompetenssien kehittämisen ohella voitaisiin tarkastella myös ohjauksellisia kompetensseja osana laadukasta yliopisto-opetusta. Tällöin ohjaus nähtäisiin osana kokonaisvaltaista pedagogista kehittämistä ja laadunvarmistusta. Kuten opetuksen kehittäminen, myös uudenlainen holistinen ohjausajattelu edellyttää koulutuksellisia interventioita, joilla varmistetaan toimijoiden ohjauskompetenssien kehittyminen. Systemaattinen ja jatkuva täydennyskoulutus antaa välineitä näiden kompetenssien kehittämiseen. Ohjauksellisten haasteiden kasvaessa ja monimuotoistuessa onkin nähtävissä selkeä tarve korkea-asteen ohjauksen opintokokonaisuuden kehittämiseksi korkeakoulu-pedagogisten opintojen rinnalle.

LÄHTEET

- Aarnio, H. 1999. Dialogia etsimässä. Opettajaopiskelijoiden dialogien kehittyminen tieto- ja viestintätekniistä ympäristöä varten. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis.
- Abrahamson, P. 2004. Bauman on contemporary welfare society. Acta Sociologica 47 (2), 171–178.
- Adams, T. L. 1995. A paradigm for portfolio assessment in teacher education. Education 115 (4), 568–571.
- Aittola, H. & Aittola, T. 1985. Yliopisto-opiskelun mielekkyyden kokeminen ja opiskelijoiden elämämaailman perusrakenteet. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja 359.
- Aittola, T. 1992. Uuden opiskelijatyypin synty. Opiskelijoiden elämänvaiheet ja tieteenalaspesifien habitusten muovautuminen 1980-luvun yliopistossa. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 91. Jyväskylän yliopisto.
- Ala-Nikkola, M. & Huhtala, H. 2003. Ohjaus verkossa – käyttäjälähtöisten verkkosivujen kehittäminen. Teoksessa E. Poikela & S. Öystilä (toim.) Yliopistopedagogiikkaa kehittämässä – kokeiluja ja kokemuksia. Tampere: Tampere University Press, 140–167.
- Ala-Ruona, S. & Leskinen, H. 2004. Yliopiston opintojen ohjauksen kehittäminen täydennyskoulutuksen avulla. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos.
- Amundson, N. E. 2005. Aktiivinen ohjaus. Opas uraohjauksen ammattilaisille (suom. Petri Auvinen). Juva: Psykologien Kustannus OY.
- Antikainen, A. 1998. Between Structure and Subjectivity: Life-Histories and Lifelong Learning. International Review of Education 44, 215–234.

- Antikainen, A. & Komonen, K. 2003. Elämäkerta ja elämänkulku kasvatuksen ja aikuiskasvatuksen sosiologiassa. Teoksessa P. Sallila (toim.) *Elämänlaajuinen oppiminen ja aikuiskasvatus*. Aikuiskasvatuksen 44. Vuosikirja. Helsinki: Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 84–124.
- Arnkil, T. E., Eriksson, E. & Arnkil, R. 2000. Palveluiden dialoginen kehittäminen kunnissa. Sektorikeskeisyydestä ja projektien kaaoksesta joustavaan verkostointiin. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Raportteja 253.
- Atjonen, P. 2003. Opetustapahtumaa koskevan didaktisen tietoisuuden ja omaehtoisen analysoinnin edistäminen opetusharjoittelussa. Teoksessa Raimo Silkelä (toim.) *Tutkimuksia opetusharjoittelun ohjauksesta*. Suomen harjoittelukoulujen vuosikirja n:o 1. Joensuu: Joensuun yliopistopaino. Saatavilla verkossa osoitteessa: <http://sokl.joensuu.fi/verkkojulkaisut/ohjaus/> (22.9.2004)
- Barnett, R. 2004. Learning for an unknown future. *Higher Education Research & Development* 23 (3), 248–260.
- Barrett, H. C. 1999. Strategic questions when planning for electronic portfolios. Teoksessa P. Linnakylä, M. Kankaanranta & J. Bopry (toim.) *Portfolioita verkossa. Portfolios on the web*. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos, 36–53.
- Bauman, Z. 2002. Notkea moderni. Suom. Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino.
- Beatty L., Gibbs G. & Morgan A. 1997. Learning orientations and study contracts. Teoksessa Marton F., Hounsell D. & Entwistle N. (toim.) *The experience of learning. Implications for teaching and studying in higher education*. 2nd edition. Edinburgh: Scottish Academy Press, 72–88.
- Becher, T. 1989. *Academic tribe and territories*. Milton Keynes: Open University Press.
- Beck, U. 1999. Työyhteiskunnan tuolle puolen. *Janus* 7 (1), 257–266.
- Bereiter, C. 1995. A Dispositional view of Transfer. Teoksessa A. McKeough, J. Lupart & A. Marini (toim.) *Teaching for transfer: Fostering generalization in learning*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Bereiter, C. 2002. *Education and Mind in the Knowledge Age*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bereiter, C. & Scardamalia, M. 1989. Intentional Learning As a Goal of Instruction. In L.B. Resnick (ed.) *Knowing, Learning, and Instruction*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 361–392.
- Bereiter, C. & Scardamalia, M. 1993. *Surpassing Ourselves. An Inquiry into the Nature and Implications of Expertise*. Chicago, IL: Open Court.
- Bergenhengouven, G. 1987. Hidden curriculum in the university. *Higher Education* 16 (5), 535–543.

- Bergeron, B., Weruuth, S. & Hammar, R. C. 1997. Initiating portfolios through shared learning. *Three perspectives*. *Reading Teacher* 50 (7), 552–562.
- Billet, S. 1996. Situated learning: Bridging sociocultural and cognitive theorising. *Learning and Instruction* 6 (3), 263–280.
- Borgen, W., Pollard, D., Amundson, N.E. & Westwood, M. 1989. *Employment groups: the counselling connections*. Lugus: Toronto.
- Borko, H., Michalec, P., Timmons, M. & Siddle, J. 1997. Student Teaching Portfolios: A Tool for Promoting Reflective Practice. *Journal of Teacher Education* 48 (5), 345–357.
- Boud, D. 1995. *Enhancing learning through self-assessment*. London: Kogan Page.
- Bransford, J.D. & Schwartz, D.L. 1999. Rethinking Transfer: A Simple Proposal with Multiple Implications. *Review of Research in Education* 24, 61–100.
- Brockett, R. G. & Hiemstra, R. 1991. *Self-direction in adult learning: perspectives on theory, research, and practice*. London: Routledge.
- Brown, J.S., Collins, A. & Duguid, P. 1989. Situated Cognition and the Culture of Learning. *Educational Researcher* 18 (1), 32–42.
- Butcher, V., Bell, E., Hurst, A. & Mortensen, R. 1998. *New Skills for New Futures: Higher Education Guidance and Counselling Services in UK*. CRAC/FEDORA, Cambridge.
- Buzan, T. & Buzan, B. 2003. *The mind map book*. London: BBC Worldwide Limited.
- Castells, M. 2000. Materials for an exploratory theory of network society. *British Journal of Sociology* 51 (1), 5–24.
- Clark, B. R. 1987. *The academic life. Small worlds, different worlds*. Princeton: The Carnegie foundation for the Advancement of Teaching.
- Coldwell, S. 1998. Mentoring, socialisation and the mentor/protege relationship. *Teaching in Higher education* 3 (3), 313–324.
- Collin, K. & Tynjälä, P. 2002. Koulutuksen ja työelämän rajoilla – työntekijöiden ja opiskelijoiden kokemuksia työssä oppimisesta. Teoksessa L. Lestinen & M. Saarnivaara (toim.) *Kohtaamisia ja ylityksiä. Pedagogisia haasteita yliopisto-opetukselle*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 23–55.
- Collins, A., Brown, J.S. & Newman, S.E. 1989. Cognitive apprenticeship: teaching the crafts of reading, writing and mathematics. In L.B. Resnick (ed.) *Knowing, Learning, and Instruction*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 453–494.
- Collis, B. & Moonen, J. 2001. *Flexible Learning in a Digital World. Experiences and Expectations*. London: Kogan Page.
- Delamont, S., Atkinson, P. & Parry, O. 1997. *Supervising the PhD. A guide to success*. Bristol: Open University Press.

- Dewey, J. 1966. *Democracy and education*. New York: The Free Press (The original book is published in 1916).
- Dewey, J. 1999 (1929). *Pyrkimys varmuuteen: tutkimus tiedon ja toiminnan suhteesta*. Suomentaja Pentti Määttänen. Helsinki: Gaudeamus.
- Dill, D.D. 1998. Laadunvarmistus korkeakouluopetuksessa. Teoksessa K. Hämäläinen & S. Moitus (toim.) *Laatua korkeakoulutukseen. Teoriaa ja käytäntöä. Korkeakoulujen arviointineuvoston julkaisuja 6:1998*, 7–20.
- Eerola S. 2004. Ohjaus Tampereen yliopistossa. Esitelmä HOPS – henkilökohtainen opintosuunnitelma -seminaarissa. Kaksiportaista tutkintorakenneuudistusta käsittelevä seminaarisarja. Tampereen yliopisto 26.4.2004 <http://www.uta.fi/hallintokeskus/ok/tutkintorakenneuudistus/hops/hops.pdf>
- Egan, G. 1986. *The skilled helper: Models, skills, and the methods for effective helping*. (3.ed). Pacific Grove: CA: Brooks/cole.
- Engeström, Y. 1995. Kehittävä työntutkimus: perusteita, tuloksia ja haasteita. Helsinki: Hallinnon kehittämiskeskus.
- Engeström, Y. 2001. Kehittävä siirtovaikutus: mitä ja miksi? Teoksessa T. Tuomi-Gröhn & Y. Engeström (toim.) *Koulun ja työn rajavyöhykkeellä: Uusia työssä oppimisen mahdollisuuksia*. Helsinki: Yliopistopaino, 19–27.
- Engeström, Y. 2004. Ekspansiivinen oppiminen ja yhteiskehittely työssä. Tampere: Vastapaino.
- Engeström, Y., Engeström, R. & Kärkkäinen, M. 1995. Monikontekstisuus ja rajanylitykset asiantuntijakognitiossa. Oppiminen ja ongelmanratkaisu monimutkaisissa työprosesseissa. *Aikuiskasvatus* 1, 14–27.
- Enkenberg, J. 2000. Oppimisesta ja opetusmalleista yliopistokoulutuksessa. Teoksessa J. Enkenberg, P. Väisänen & E. Savolainen (toim.) *Opettajatiedon kipinöitä: Kirjoituksia pedagogiikasta*. Joensuu: Joensuun yliopisto. Savonlinnan opettajan-koulutuslaitos, 7–33. Saatavilla [www-muodossa: <http://sokl.joensuu/verkkojulkaisut/kipinat/>](http://sokl.joensuu/verkkojulkaisut/kipinat/) (20.9.2004)
- Eriksson, I. & Mikkonen, J. 2003. *Opiskelun ohjaus yliopistossa*. Helsinki: Edita.
- Eteläpelto, A. & Rasku-Puttonen, H. 1999. Projektioppimisen haasteet ja mahdollisuudet. Teoksessa A. Eteläpelto & P. Tynjälä (toim.) *Oppiminen ja asiantuntijuus. Työelämän ja koulutuksen näkökulmia*. Porvoo: WSOY, 181–205.
- Flanagan, J.C. 1954. The critical incident technique. *Psychology Bull* 4, 51.
- Forsberg, H. 2002. Tunteet – sosiaalityötä harjoittelevan häpeä? *Aikuiskasvatus* 22 (4), 295–305.
- Garrison, D.R., Anderson, T. & Archer, W. 2000. Critical Inquiry in a Text-Based Environment: Computer Conferencing in Higher Education. *The Internet and Higher Education* 2 (2–3), 87–105.

- Garrison, D.R., Cleveland-Innes, M. & Fung, T. 2004. Student role adjustment in on-line communities of inquiry. *JALN* 8 (2), 61–74.
- Giddens, A. 1995. Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa U. Beck, A. Giddens & S. Lash. *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Suom. Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino, 83–152.
- Grant, B. & Graham, A. 1999. Naming the game: reconstructing the graduate supervision. *Teaching in Higher Education* 4 (1), 77–89.
- Gustafsson, M., Kankaanranta, M. & Määttä, P. 2004. Suuntana esiopetuksen monialainen asiantuntijuus: esiopetuksen monitieteinen maisteri- ja tohtoriohjelma Jyväskylän yliopistossa lukuvuosina 2001–2003. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Hakkarainen, K., Lonka, K. & Lipponen, L. 1999. Tutkiva oppiminen. Älykkään toiminen rajat ja niiden ylittäminen. Helsinki: WSOY.
- Hakkarainen, K., Lonka, K. & Lipponen, L. 2003. Tutkiva oppiminen. Järki, tunteet ja kulttuuri oppimisen sytyttäjänä. Helsinki: WSOY.
- Hakkarainen, K., Palonen, T. & Paavola, S. 2002. Kolme näkökulmaa asiantuntijuuden tutkimiseen. *Psykologia* 6, 448–464.
- Hakkarainen, S., Laitinen, K. & Leppänen, K. 2003. Ovi-ympäristö opintojen ohjauksessa. Teoksessa A. Haapala & S. Pöntinen (toim.) *Opiskelun ohjaus verkossa. Opetustekniakeskuksen selosteita 4*. Joensuun yliopisto, 69–80.
- Hartnell-Young, E. & Morriss, M. 1999. *Digital Portfolios for Change*. Illinois: Sky-Light.
- Heikkilä, J. 1999. Opettajan portfolion avulla kohti omaa opettajaprofiilia. Jyväskylä: Tuope.
- Helkama, K., Myllyniemi, R. & Liebkind, K. 1998. *Johdatus sosiaalipsykologiaan*. Helsinki: Edita.
- Henderson, E., Hogan, H., Grant, A. & Berlin, A. 2003. Conflict and coping strategies: a qualitative study of student attitudes to significant event analysis. *Medical Education* 37, 437–446.
- Henkel, M. 2002. Current science policies and their implications for the concept of academic identity. Teoksessa: *Science training and Career. Changing modes of knowledge production and labour markets*. International workshop. University of Twente, Enschede. The Netherlands. 21.–22. October 2002.
- Hoikkala, T. 1993. Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus? Jyväskylä: Gaudeamus.
- Ilmonen, K. & Jokinen, K. 2002. Luottamus modernissa maailmassa. *SoPhi* 60. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: Kopijyvä.
- Isoherranen, K. 2005. *Moniammatillinen yhteistyö*. Vantaa: WSOY.

- Jansen, T. & Wildemeersch, D. 1998. Beyond the myth of self-actualization: reinventing the community perspective of adult education. *Adult Education Quarterly* 48, 216–227.
- John-Steiner, V. 2000. *Creative collaboration*. Oxford: Oxford University Press.
- Johnson, D. & Johnson, R. 1982. *Joining together: Group theory and group skills*. (2nd edition). Englewood Cliffs NJ: Prentice-Hall.
- Jokihaara, K., Räisänen, M., Tahvola, A. & Vuorikoski, M. (toim.) *Se on se avain. Kasvatustieteiden tieteenalaohjelmasta valmistuneiden opiskelusta ja työhön sijoittumisesta*. Tampereen yliopisto opintotoimisto. Tutkimuksia ja selvityksiä 46.
- Jones, E.R. & Martinez, M. 2003. Learning orientations in university web-based courses.
- Julkunen, R. 2003. Kuusikymmentä ja työssä. Jyväskylä: SoPhi.
- Järvinen, A., Koivisto, T. & Poikela, E. 2000. Oppiminen työssä ja työyhteisössä. Helsinki: WSOY.
- Järvinen, A. & Poikela, E. 2000. Työssä oppimisen reflektiivisyys ja kontekstuaalisuus. *Aikuiskasvatus* (4), 316–324.
- Järvinen, A. & Poikela, E. 2004. Kasvatusalan asiantuntijan osaaminen. Teoksessa A. Järvinen, A. R. Nummenmaa, E. Syrjäläinen & T. Takala (toim.) *Puheenvuoroja kasvatusalan yliopistokoulutuksen kehittämisestä*. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan 30-vuotisjuhlajulkaisu, 13–26.
- Järvinen-Taubert, J. & Valtonen, P. 1999. Työssäoppimisen ohjaajien opas. Metsäinsituutti Silva. Julkaisematon käsikirja.
- Kaisto, J. 2004. Digitaalinen portfolio oppimisen ja arvioinnin tukena virtuaaliyliopistossa. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto: Kasvatustieteen laitos.
- Kajaste, M. 1996. Korkeakouluopiskelua ja työelämää. *Korkeakoulutieto* 23 (2), 73–76.
- Kalli, P. & Malinen, A. (toim.) 2005. *Konstruktivismi ja realismi. Aikuiskasvatuksen 45. vuosikirja*. Kansanvalistusseura.
- Kallio, E. 2002. Opintojen tukaluus ja onni. Yliopisto-opintojen kuormittavuus. Koulutuksen tutkimuslaitos. Tutkimuselosteita 15. Jyväskylän yliopistopaino.
- Kankaanranta, M. 1998. Kertomuksia kasvusta ja oppimisesta. Portfolio siltana päiväkodista kouluun. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Kankaanranta, M. 1999. Kasvun ja oppimisen polkuja: kokemuksia esi- ja alkuopetuksen yhteistoiminnasta Teoksessa M. Kankaanranta, K. Mäkitalo & E. Tihoonen (toim.) Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos, 5–32.
- Kankaanranta, M. 2002. Developing digital portfolios for childhood education. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos.

- Kankaanranta, M. & Linnakylä, P. 1999. Digital portfolios as a means to share and develop expertise. Teoksessa P. Linnakylä, M. Kankaanranta & J. Bopry (toim.) *Portfolioita verkossa. Portfolios on the web*. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos, 210–242.
- Karila, K. 1997. Lastentarhanopettajan kehittyvä asiantuntijuus-lapsirakkaasta opiskelijasta kasvatuksen asiantuntijaksi. Helsinki: Oy Edita Ab.
- Karila, K. & Nummenmaa, A.R. 2001. Matkalla moniammatillisuuteen. Kuvauskohteenä päiväkoti. Helsinki: WSOY.
- Karila, K. & Nummenmaa, A.R. 2002. Asiantuntijuuden ja oppimisen opetussuunnitelmalliset tulkinnot. Teoksessa A. R. Nummenmaa & J. Virtanen (toim.) *Ongelmasta oivallukseen. Ongelmaperustainen opetussuunnitelma*. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy, 17–27.
- Karjalainen, A., Alha, K. & Jutila, S. 2003. Anna aikaa ajatella. Suomalaisten yliopisto-opintojen mitoitussjärjestelmä. Oulun yliopisto.
- Karjalainen, A., Tenhula, T. & Vanhala, M. 1999. Opettajuutta etsimässä valtakunnallisessa portfoliokoulutuksessa. Teoksessa T. Tenhula (toim.) *Opetus sydämen asiana*. Oulun yliopisto, 175–203.
- Kasurinen, H. (toim.) 2004. Ohjausta opintoihin ja elämään – opintojen ohjaus oppilaitoksessa. Opetushallitus. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy.
- Kauppi, A. 1996. Mistä nousee oppimisen mieli? – kontekstuaalisen oppimiskäsityksen perusteita. Teoksessa A. Kajanto (toim.) *Aikuisten oppimisen uudet muodot. Kohti aktiivista oppimista*. 4.painos. Saarijärvi: Gummerus, 51–109.
- Kauppi, A. 1998. Curriculum Development for Integrating Work and Learning. *Life-long Learning in Europe* 2, 76–85.
- Keurulainen, H. 1997. Arviointimallia kehittämässä. Ammatilliseen opettajankoulutukseen liittyvä näyttökoe. Lisensiaatintutkimus. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta.
- Kohonen, V. 1993. Kohti kokonaisvaltaista kasvua ja oppimista – opettajat oman työnsä kehittäjänä ja tutkijana ja työyhteisön uudistajana. Teoksessa S. Ojanen (toim.) *Tutkiva opettaja. Opetus 21. vuosisadan ammattina*. Helsinki: Hakapaino, 66–98.
- Kohonen, V. 1994. Salkkuarvioinnin mahdollisuuksia ammatillisen kehityksen tukena. Teoksessa P. Linnakylä, P. Pollari & S. Takala (toim.) *Portfolio arvioinnin ja oppimisen tukena*. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitos, 33–50.
- Kolb, D.A. 1984. *Experiential learning. Experience as a source of learning and development*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.

- Konkola, R. 2001. Harjoittelun kehittämisprosessi ammattikorkeakoulussa ja rajavyöhyketoiminta uudenaikaisena toimintamallina. Teoksessa T. Tuomi-Gröhn & Y. Engeström (toim.) Koulun ja työn rajavyöhykkeellä. Uusia työssä oppimisen mahdollisuuksia. Helsinki: Yliopistopaino, 148–186.
- Konkola, R. 2003. Sosiaali- ja terveysalan työkäytännöt tutkimus- ja kehitystyön kohteena ammattikorkeakoulussa. Ammattikasvatuksen aikakauskirja 5 (3), 37–45.
- Korhonen, V. 2003a. Oppijana verkossa. Aikuisopiskelijan oppimiseen suuntautuminen ja oppimiskokemukset verkkopohjaisessa oppimisympäristössä. Tampere: Tampere University Press.
- Korhonen, V. 2003b. Oppimisen kontekstuaalisuutta tunnistamassa - aikuisopiskelijan oppimiseen kytketyt kontekstit verkkopohjaisessa oppimisympäristössä. Aikuiskasvatus 23 (3), 204–213.
- Korhonen, V. 2004. Verkko-opetuksen haasteita yliopistopedagogiikassa. Teoksessa V. Korhonen (toim.) Verkko-opetus ja yliopistopedagogiikka. Tampere: Tampere University Press, 183–192.
- Koski, T. 2000. Akateemisten opiskelutaitojen tukeminen. Teoksessa R. Vuorinen (toim.) Opiskelun ohjaus ja arviointi verkkoympäristössä korkea-asteen koulutuksessa. Kasvatustieteiden tiedekunnan selosteita 77. Joensuun yliopisto, 65–74.
- Krause, S. 1996. Portfolios in Teacher Education: Effects of Instruction on Preservice Teachers' Early Comprehension of the Portfolio Process. Journal of Teacher Education 47 (2), 130–138.
- Kunttu 2004a. Oireilevan opiskelijan viesti. Tutkimuksia Korkeakouluopiskelijoiden terveystutkimus 2000 -aineistosta. KELA. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 63. Helsinki: Edita.
- Kunttu 2004b. Oireilevan opiskelijan viesti. Esitelmä Opiskelijoiden Hyvinvointi 2004 seminaarissa 28.10.2004. Paasitorni. Helsinki.
- Kuure, L. 2004. Kaikki muuttuu muuksi – opettajaksi verkostojen verkostossa. Pedagoginen, yliopistopedagoginen tiedotuslehti 2/2004, 20–24.
- Lairio, M. & Puukari, S. 1999. Uusin taidoin uuteen tulevaisuuteen. Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen ohjaus- ja neuvontapalveluiden arviointia. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos. Tutkimusselosteita 4.
- Lairio, M. & Puukari, S. 2000. Ohjaus- ja neuvontapalvelut yliopistoissa. Teoksessa J. Onnismäa, H. Pasanen & T. Spangar (toim.) Ohjaus ammattina ja tieteenalana 2. Ohjauksen toimintakentät. Jyväskylä: PS-Kustannus, 160–179.
- Lakkala, M. & Lipponen, L. 2004. Oppimisen infrastruktuurit verkko-oppimisen tukena. Teoksessa V. Korhonen (toim.) Verkko-opetus ja yliopistopedagogiikka. Tampere: Tampere University Press, 113–134.

- Lamerichs, J. & te Molder, H.F.M. 2003. Computer-mediated communication: from a cognitive to a discursive model. *New media & society*, Vol 5 (4), 451–473.
- Launikari, M. 2003. Ohjauksen eurooppalainen ulottuvuus ja Euroopan unionin uudet jäsenmaat. Teoksessa M. Lairio & S. Puukari (toim.) Ohjauksen uudet orientaatiot. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, 167–180.
- Lautamatti, L. & Nummenmaa, A.R. 2004. Visualisointi – ikkuna opiskelijoiden merkitysten maailmaan. Teoksessa M. Taajamo (toim.) Suunnistuksia. Tiede, kasvatust, taide. Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylän yliopisto, 81–90.
- Lave, J. 1997. The Culture of Acquisition and the Practice of Understanding. In D. Kirshner & J.A. Whitson (eds.) *Situated Cognition. Social, Semiotic, and Psychological Perspectives*. Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 17–35.
- Lave, J. & Wenger, E. 1991. *Situated learning: legitimate peripheral participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lehtinen, E. & Jokinen, T. 1996. *Tutor itsenäistyvän oppijan ohjaaja*. Juva: WSOY.
- Lehtinen, E., Vauras, M., Salonen, P. & Kinnunen, R. 2004. Oppimisteoriasta oppimisympäristöön. Turun yliopisto. Oppimistutkimuskeskus. Käsikirjoitus. Saatavilla [www-osoitteessa: <http://etu.utu.fi/papers/oppimisteoriasta_oppimisymparistoon/teksti.htm>](http://etu.utu.fi/papers/oppimisteoriasta_oppimisymparistoon/teksti.htm) (Luettu 20.9.2004)
- Lindblom-Ylänne, S., Nevgi, A. & Kaivola, T. 2002. Oppimis- ja tietokäsityksistä opetustapaan. Teoksessa S. Lindblom-Ylänne ja A. Nevgi (toim.) *Yliopisto- ja korkeakouluopettajan käsikirja*. Helsinki: WSOY, 67–81.
- Lindblom-Ylänne, S. & Wager, M. 2002. Tieteellisten opinnäytetöiden ohjaaminen. Teoksessa S. Lindholm-Ylänne & A. Nevgi, (toim.) *Yliopisto- ja korkeakouluopettajan käsikirja*. Helsinki: WSOY, 314–326.
- Lindén, M. 1999. Terveystenhuollon sosiaalityö moniammatillisessa toimintaympäristössä. Helsinki: Stakes.
- Lindh, G. 1988. *Vägslegningboken*. Stockholm: Studentlitteratur.
- Linnakylä, P. & Kankaanranta, M. 1999. Digitaaliset portfoliot asiantuntijuuden osoittamisessa ja jakamisessa. Teoksessa A. Eteläpelto & P. Tynjälä (toim.) *Oppiminen ja asiantuntijuus*. Juva: WSOY, 222–240.
- Linnakylä, P. & Kankaanranta, M. 2001. Portfolio – yksilöllisen oppimisen ja arvioinnin tuki. Teoksessa O. Ikonen & P. Virtanen (toim.) *Hojks. Erilaisia oppijoita, erilaisia lähestymistapoja*. Jyväskylä: PS-kustannus, 217–240.
- Linnakylä, P., Kankaanranta, M. & Karimäki, A. 2000. Autenttisuuden ihanne verkkoportfolioiden käytössä. Teoksessa R. Vuorinen (toim.) *Opiskelun ohjaus ja arviointi verkkoympäristöissä korkea-asteen koulutuksessa*. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan selosteita 77, 12–31.

- Little, B. 1987. Personal project analysis: A methodology for counselling psychology. *Natcon* 13, 591–641.
- Littleton, K. & Häkkinen, P. 1999. Learning Together: Understanding the Process of Computer-Based Collaborative Learning. In P. Dillenbourg (ed.) *Collaborative-learning: Cognitive and Computational Approaches*. Oxford: Elsevier, 20–30.
- Lockledge, J. C. & Weinmann, J. A. 2001. Knowledge management for multi-assessment portfolios. *European Journal of Engineering Education* 26 (3), 311–321.
- Lonka, K. 2004. Opetuksen kehittäminen akateemisena urana? *Peda-Forum*, yliopistopedagoginen tiedotuslehti 2/2004, 52–58.
- Lonka, K., Lahtinen, V., Heikkilä, A. & Murtonen, M. 1998. Arviointitulosten vaikutus resurssien jakoon – tapauksena Helsingin yliopiston lääketieteellinen tiedekunta. Teoksessa K. Hämäläinen & S. Moitus (toim.) *Laatua korkeakoulutukseen. Teoriaa ja käytäntöä*. Korkeakoulujen arviointineuvoston julkaisuja 6:1998, 95–103.
- Lonka, K. & Lonka, I. 1991. *Aktivoiva opetus*. Käsikirja aikuisten ja nuorten opettajille. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Maikkola, M. & Olkkonen, T. (toim.) 2004. *Tuella ja taidolla – ohjauksella energiaa opintopolulle*. Oulun yliopiston opetuksen kehittämisyksikön julkaisuja. Dialogeja 6.
- Mannisenmäki, E. 2004. Verkko-ohjaajan tehtävät ja roolit. Teoksessa Janne Matikainen (toim.) *Oppimisen ohjaus verkossa*. Helsinki: Palmenia-kustannus, 41–54.
- Martinez, M. 1998. *Intentional Learning and Learning Orientations*. Saatavilla [www.muodossa: <http://mse.byu.edu/projects/elc/ilsum.htm>](http://mse.byu.edu/projects/elc/ilsum.htm) (luettu 20.9.2004).
- Marttunen, M. 1997. Sähköpostiopetuksella perustelevaan keskusteluun. *Aikuiskasvatus* 4, 283–290.
- Mason, R. 1991. *Moderating educational computer conferencing*. Saatavilla [www osoitteessa: <http://emoderators.com/papers/mason.html>](http://emoderators.com/papers/mason.html) (Luettu 1.10.2004)
- Matikainen, J. 2001. Vuorovaikutus verkossa – verkkopohjaiset oppimisympäristöt vuorovaikutuksen näyttämöinä. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Matikainen, J. 2004. Ohjaus verkkovuorovaikutuksena. Teoksessa J. Matikainen (toim.) *Oppimisen ohjaus verkossa*. Helsinki: Palmenia-kustannus, 55–68.
- Meriläinen, M. 1999. Täydennyskoulutuksen merkitys luokanopettajan ammatilliselle kehittymiselle. *Kasvatustieteellisiä julkaisuja* n:o 51. Joensuun yliopisto.
- Merimaa, J. 2004. Helsingin yliopisto tehostaa opetustaan. *Acatiimi*, 5–6.
- Mezirow, J. 1995. Kriittinen reflektio uudistavan oppimisen käynnistäjänä. Teoksessa J. Mezirow (toim.) *Uudistava oppiminen, kriittinen reflektio aikuiskoulutuksessa*. Suomentaja Leevi Lehto. Helsinki: Painotalo Miktor, 17–37.
- Mikkola, A. 2004. Korkea-asteen opiskelijoiden ohjaus. Puheenvuoro Ohjaus 2004 -seminaarissa Jyväskylässä 11.11.2004 (<http://ktl.jyu.fi/ktl/ohjaus2004/ohjelma>)

- Miller, J.P. & Seller, W. 1990. Curriculum Perspectives and Practice. Toronto: Longman.
- Moitus, S., Huttu, K., Isohanni, I., Lerkkanen, J., Mielityinen, I., Talvi, U., Uusi-Rauva, E. & Vuorinen, R. 2001. Opintojen ohjauksen arviointi korkeakouluissa. Korkeakoulujen arviointineuvoston julkaisuja 13. Helsinki: Edita.
- Moore, E. 2003. Pitkä opintie. Aikuisiällä suoritettu ylioppilastutkinto ja koulutuksellisen elämänkulun muutos. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja No 61. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.
- Mäkeläinen, P. 2000. Työssäoppiminen – ohjattua ammattiin oppimista työpaikalla. Teoksessa J. Onnismaa, H. Pasanen & T. Spangar (toim.) ohjaus ammattina ja tieteenalana 2. Ohjauksen toimintakentät. Jyväskylä: PS-kustannus, 89–103.
- Mäkinen, J. & Olkinuora, E. 2002. Mitä mielessä yliopisto-opiskelun alkumetreillä? Ensimmäisen vuoden opiskelijoiden yleisorientaatiot. Kasvatus 33 (1), 21–33.
- Mäkinen, J., Olkinuora, E. & Lonka, K. 2001. Orientations to Studying in Finnish higher education. Comparison of study orientations in university and vocational higher education. A paper presented at the 3rd Conference of Information Research Programme September 13–14, 2001, Tampere, Finland.
- Mäkitalo, M. 2004. Ohjaustyön jäsentäminen ja avainosaamisen käsite. Teoksessa J. Onnismaa, H. Pasanen & T. Spangar (toim.) Ohjaus ammattina ja tieteenalana 3. Jyväskylä: PS-kustannus, 233–240.
- Neittaanmäki, P., Kankaanranta, M. & Neittaanmäki, R. 2004. Minustako maisteri? Tietotekniikan opiskelijoiden ohjauksen tehostaminen maisteriklinikkatoiminnalla. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Nelson-Jones, R. 1995. The theory and practice of counselling. 2. painos. London: Cassell.
- Nevgi, A. & Tirri, K. 2001. Oppimista edistävät ja estävät tekijät verkko-opiskelussa. Teoksessa P. Sallila & P. Kalli (toim.) Verkot ja teknologia aikuisopiskelun tukena. Helsinki: Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. Aikuiskasvatuksen 42. vuosikirja, 117–151.
- Newton, F. B. 2000. The new student. About Campus 5 (5), 8–15. Luettu tietoverkossa EBSCOhost-palvelusta osoitteesta <http://weblinks2.epnet.com>.
- Niemistö, R. 1999. Ryhmän luovuus ja kehitysehdot. Helsingin yliopiston tutkimus- ja koulutuskeskus. Tampere: Tammer-Paino.
- Niikko, A. 2000a. Portfolio oppimisen avartajana. Helsinki: Tammi.
- Nokelainen, L. & Sointu, L. 2004. Oppimista ja opiskelua ohjaavat materiaalit. Teoksessa Janne Matikainen (toim.) Oppimisen ohjaus verkossa. Helsinki: Palmenia-kustannus, 69–90.

- Nonaka, I. & Takeuchi, H. 1995. *The Knowledge-Creating Company*. New York: Oxford University Press.
- Novak J.D. & Gowin D.B. 1995. *Opi oppimaan*. (Suom. P. Lehto-Kaven). Tampere: Gaudeamus.
- Nummenmaa, A.R. 1992. Ohjaus menetelmänä ja toimintana. Teoksessa M. Lairio (toim.) *Opinto-ohjaajan työ ja koulutus*. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B. Teoriaa ja käytäntöä 72, 6–16.
- Nummenmaa, A.R. 1993. Harjoittelunohjauskeskustelu – metodisia huomioita. Teoksessa O. Luukkainen (toim.) *Hyväksi opettajaksi, kasvu ja kasvattaminen*. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY, 77–95.
- Nummenmaa, A.R. 2001. Ohjaus ammattina, osaamisen ja työprosessin osana. *AmmatINVALINNAN vuosikirja*, 58–68.
- Nummenmaa, A.R. 2002. Tutor oppimisen ohjaajana. *Julkaisematon Peda-opas*. Tampereen yliopisto. Varhaiskasvatuksen yksikkö.
- Nummenmaa, A.R. 2003. Harjoittelun ohjauskeskustelu – metodisia huomioita. Teoksessa R. Silkelä (toim.) *Tutkimuksia opetusharjoittelun ohjauksesta*. Suomen Harjoittelukoulujen Vuosikirja N:o 1, 43–55.
- Nummenmaa, A.R. 2004a. Akateemisen opiskelun työprosessin ohjaus. Teoksessa A. Järvinen, A. R. Nummenmaa, E. Syrjäläinen & T. Takala (toim.) *Puheenvuoroja kasvatusalan yliopistokoulutuksen kehittämisestä*. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan 30-vuotisjuhlaulkaisu, 111–124.
- Nummenmaa, A.R. 2004b. Moniammatillisen toimintakulttuurin kehittäminen. Teoksessa H. Kasurinen (toim.) *Ohjausta opintoihin ja elämään – opintojen ohjaus oppilaitoksessa*. Opetushallitus, 113–122.
- Nummenmaa, A.R., Kaksonen, H., Karila, K. & Viittala, K. 2002. Koulutuksen ja työelämän kohtaamisia. Teoksessa A. R. Nummenmaa & J. Virtanen (toim.) *Ongelmasta oivallukseen*. Ongelmaperustainen opetussuunnitelma. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy, 89–108.
- Nummenmaa, A.R. & Karila, K. 2003. Osaamisesta moniammatilliseen osaamiseen. Teoksessa J. Puhakka & J. Selkee (toim.) *Hyvän elämän alku kunnallisessa palvelutuotannossa*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto, 128–137.
- Nummenmaa, A.R. & Lautamatti, L. 2004 a. Ohjaajana oppinnäytetyön työprosesseissa. Ryhmäohjauksen käytäntöä ja teoriaa. Tampere: Tampere University Press.
- Nummenmaa, A.R. & Lautamatti, L. 2004 b. Opiskelun työprosessien ohjaus korkeasteella. Metaforia ja merkityksenantoja. Teoksessa J. Onnismäa, H. Pasanen & T. Spangar (toim.) *Ohjaus ammattina ja tieteenalana 3*. PS-Kustannus, 88–103.
- Nummenmaa, A.R. & Ruponen, R. 1994. Aikuisopiskelijan kohtaaminen ohjausprosessissa. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan selosteita 54.

- Nummenmaa, A.R. & Virtanen, J. 2002. Ongelmaperustainen opetussuunnitelma oppimis- ja tietoympäristönä. Teoksessa A. R. Nummenmaa & J. Virtanen (toim.) Ongelmasta oivallukseen. Ongelmaperustainen opetussuunnitelma. Tampere: Tampereen yliopistopaino Juvenes Print Oy, 31–64.
- Nurmi, J-E. 1991. The development of future orientation in a life span context. University of Helsinki. Department of Psychological Research reports 13.
- Nuutinen, A. & Kumpula, H. (toim.) 1998. Opetus ja oppiminen tiedeyhteisössä. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Nuutinen, M., Kokkonen, J., Rantala, H., Vainionpää, L. & Uhari, M. 1998. Tiedon etsinnän opettaminen ja ristiriitaisen tiedon käsittely korkeakouluopetuksessa. Teoksessa A. Nuutinen & H. Kumpula (toim.) Opetus ja oppiminen tiedeyhteisössä. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Olkinuora, E. & Mäkinen, J. 1999. Teoreettista taustaa ja kehittelyä. In J. Mäkinen & E. Olkinuora (toim.) Yliopisto-opiskelu ja sen kokeminen. Tutkimuksia opiskelun sosiokulttuurisista ja oppimispsykologisista taustoista Turun yliopistossa. Turun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisusarja A:190, 11–58.
- Olkinuora, E., Mäkinen, J. & Mäkinen, M. 2000. Yliopisto-opiskelijoiden yleisorientaatio ja opetuksen kokeminen. Teoksessa E. Pantzar (toim.) Informaatio, tieto ja yhteiskunta. Tampereen yliopisto. Tietoyhteiskunnan tutkimuskeskus. Suomen Akatemian Tiedon tutkimusohjelman raportteja 4, 163–180. Saatavilla [www-osoitteessa: http://www.info.uta.fi/ttutk/raportti.4.2000.pdf](http://www.info.uta.fi/ttutk/raportti.4.2000.pdf)
- Onnismaa, J. 2000. Ohjaustyön etiikka ja ohjausasiatuntijuus. Teoksessa J. Onnismaa, H. Pasanen & T. Spangar (toim.) Ohjaus ammattina ja tieteenalana 2. Ohjauksen toimintakentät. Jyväskylä: PS-Kustannus, 294–313.
- Onnismaa, J. 2003. Epävarmuuden paluu. Ohjauksen ja ohjausasiatuntijuuden muutos. Kasvatustieteellisiä julkaisuja 91. Joensuun yliopisto.
- Onnismaa, J., Pasanen, H. & Spangar, T. (toim.) 2000. Ohjaus ammattina ja tieteenalana. Osa I. Ohjauksen lähestymistavat ja ohjaustutkimus. Juva: WS Bookwell Oy.
- Opetusministeriö 2002. Yliopistojen kaksiportaisen tutkintorakenteen toimeenpääntö. Helsinki: Opetusministeriön työryhmämuistio 39/2002.
- Opetusministeriö 2003. Koulutus ja tutkimus vuosina 2003–2008. Kehittämissuunnitelma. Opetusministeriö. Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto.
- Pajala, S. & Lempinen, P. 2001. Pitkä tie maisteriksi. Selvitys 1985, 1988 ja 1991 yliopistoissa aloittaneiden opintojen kulusta. Opiskelijajärjestöjen tutkimussäätiö Otus rs 22/2001. Helsinki: Yliopistopaino.

- Palovaara, M., Haapaniemi, T., Naumanen-Tuomela, P., Olkkonen, T., Pirttimäki, S., Tossavainen, K., Turunen, H., Vanhala, M. & Voutilainen, U. 2003. Itsearviointilla parempiin ohjauskäytäntöihin. Yliopisto-opiskelijan ohjauksen kehittämishankkeen (OpOke) tutkimusryhmän raportti. Kuopion yliopiston julkaisuja F Yliopistotiedot 32. Oppimiskeskus. Kuopion yliopisto.
- Pantzar, E. 2004. Oppimisympäristö verkkona – verkko oppimisympäristönä. Teoksessa V. Korhonen (toim.) Verkko-opetus ja yliopistopedagogiikka. Tampere: Tampere University Press, 49–68.
- Parjanen, M. 1998. Opetustaidon arviointi yliopisto-opettajien virantäytössä. Teoksessa K. Hämäläinen & S. Moitus (toim.) Laatua korkeakoulutukseen. Teoriaa ja käytäntöä. Korkeakoulujen arviointineuvoston julkaisuja 6:1998, 46–54.
- Partanen, S. 2003. Organisaation vuorovaikutuksen rakentuminen ja kokeminen – näkökulmia ohjausta ja yhteisöllisyyttä tukevan verkkovuorovaikutuksen kehittämiseksi. Teoksessa A. Haapala & S. Pöntinen (toim.) Opiskelun ohjaus verkossa. Opetusteknologiakeskuksen selosteita 4. Joensuun yliopisto, 93–109.
- Pasanen, H. 2003. Mitä ohjaus on? Teoksessa Matikainen, J. (toim.) Oppimisen ohjaus verkossa. Helsinki: Palmenia-kustannus, 11–24.
- Pasanen, H. 2004. Työssä oppimisen ohjaus prosessina. Ohjaus välitysten ja vuorovaikutuksen tuottamisena. Teoksessa J. Onnismäe, H. Pasanen & T. Spangar (toim.) Ohjaus ammattina ja tieteenalana. Osa 3. Ohjaustyön välineet. Juva: PS-kustannus, 151–176.
- Paulson, F. L. & Paulson P. R. 1992. The Varieties of Self-Reflection. Portfolio News 4 (1), 1–19.
- Paulson, F. L., Paulson, P. R. & Meyer, C. A. 1991. What makes a Portfolio a Portfolio? Educational Leadership 48 (5), 60–63.
- Peavy, V. 1997. Sociodynamic counselling. A constructivist perspective for the practice of counselling in the 21st century. Victoria: Trafford Publishing.
- Peavy, V. 1999. Sosiodynaaminen ohjaus. Konstruktivistinen näkökulma 21. vuosisadan ohjaustyöhön. Suom. Petri Auvinen. Helsinki: Psykologien Kustannus Oy.
- Peavy, V. 2004. SocioDynamic Counselling. A practical approach to meaning making. Taos Institute.
- Piekkari, U. & Repo-Kaarento, S. 2001. Yhteistoiminnallinen oppiminen yliopistossa. Teoksessa Sahlberg, P. & Sharan, S. (toim.) Yhteistoiminnallisen oppimisen käsikirja. Helsinki: WSOY, 308–326.
- Poikela, E. 2001. Ongelmaperustainen oppiminen yliopistossa. Teoksessa E. Poikela & S. Öystilä (toim.) Tutkiminen on oppimista – ja oppiminen tutkimista. Tampere: Tampereen yliopistopaino Juvenes Print Oy, 101–117.

- Poikela, E. 2003. Opetustyö tieto- ja oppimisympäristönä – oppimisen ja osaamisen arviointi. Teoksessa E. Poikela & S. Öystilä (toim.) *Yliopistopedagogiikkaa kehittämässä – kokeiluja ja kokemuksia*. Tampere: Tampere University Press, 77–99.
- Poikela, E. & Nummenmaa, A. R. 2002. Ongelmaperustainen oppiminen tiedon ja osaamisen tuottamisen strategiana. Teoksessa E. Poikela (toim.) *Ongelmaperustainen pedagogiikka. Teoriaa ja käytäntöä*. Tampere: Tampereen yliopistopaino Juvenes Print Oy, 33–52.
- Poikela, S. 1998. Ongelmaperustainen oppiminen: uusi tapa oppia ja opettaa? *Ammattikasvatussarja 19*. Hämeenlinna: Tampereen yliopiston opettajankoulutuslaitos.
- Poikela, S. 2003. Ongelmaperustainen pedagogiikka ja tutorin osaaminen. Tampere: Tampere University Press.
- Pulkkinen, J. 1997. Avoimien opiskeluympäristöjen toiminnallisia lähtökohtia. *Aikuiskasvatus 17* (4), 275–282.
- Pyhältö, K. 2003. Pragmatistis-konstruktivistinen näkökulma opettajuuteen. Uusi opettajuus? Kasvatuspsykologian tutkimusyksikkö: Tutkimuksia 1:2003. Helsingin yliopisto.
- Ramsden, P. 1992. *Learning to Teach in Higher Education*. New York: Routledge.
- Relander, J. 2000. Kultainen nuoruus. Vuosituhannen vaihteen väkinäisen viriili joukkofantasia. Teoksessa T. Hoikkala & J. P. Roos (toim.) *2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta*. Tampere: Gaudeamus, 281–303.
- Renn, K. A. & Arnold, K. D. 2003. Reconceptualizing research on college student peer culture. *The Journal of Higher Education 74* (3), 261–291.
- Resnick, L., Levine, J. & Teasley, S. (toim.) 1991. *Perspectives on socially shared cognition*. Washington D.C.: American Psychological Association.
- Rinne, R. 1998. Akateemiset tutkimukset muuttuvana työmarkkina-alueena. Teoksessa M.-R. Järvinen, R. Rinne & E. Lehtinen (toim.) *Yliopistot ja muuttuva työelämä*. Turun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisusarja B 60, 13–42.
- Ristola, R. & Sariola, J. 1999. Digitaalinen tiimiportfolio opettajankoulutuksessa. Teoksessa P. Linnakylä, M. Kankaanranta & J. Bopry (toim.) *Portfolioita verkossa. Portfolios on the web*. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos, 98–115.
- Roberts, G. 2003. Teaching using the Web: Conceptions and approaches from a phenomenographic perspective. *Instructional Science 31*, 127–150.
- Robertson, J. & Bond, C. H. 2001. Experiences of the relation between teaching and research: what do academics value? *Higher Education Research and Development 20* (1), 5–19.

- Ropo, E. 1994. Opetussuunnitelmat ja elinikäinen oppiminen. Teoksessa A. Kajanto & J. Tuomisto (toim.) Elinikäinen oppiminen. Vapaan sivistystyön 35. vuosikirja. Jyväskylä: Kansanvalistusseura ja aikuiskasvatuksen tutkimusseura, 87–114.
- Ruponen, R., Nummenmaa, A.R. & Koivuluhta, M. 2000. Ryhmäohjaus muutoksen mahdollisuuden maisemana. Teoksessa J. Onnismaa, H. Pasanen & T. Spangar (toim.) Ohjaus ammattina ja tieteenalana. Osa 1. Ohjauksen lähestymistavat ja ohjaustutkimus. Juva: PS-kustannus, 162–188.
- Ryti, K., Levander, L.M. & Yli-Yrkkö, T. 2004. Tuella ja taidolla akateemiseen asian-tuntijuuteen – opintojen alkuvaiheen ohjauksen kehittäminen maatalous-metsätieteellisessä tiedekunnassa. Maatalous-metsätieteellisen tiedekunnan julkaisuja 2. Helsingin yliopisto.
- Saarnivaara, M. 2004. Pedagogisesta ohjaamisesta laatua opetukseen? Teoksessa G. Knubb-Manninen (toim.) Laaduntekijät – havaintoja yliopisto-opetuksesta. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos, 101–119.
- Saikkonen, P. 2003. Hyvinvointia yhteistyönä. Opiskelijoiden hyvinvointihanke HYR-RÄn loppuraportti. Ylioppilaiden terveydenhuoltosäätiön julkaisuja. Tampereen yliopistopaino. Luettu tietoverkosta osoitteesta <http://www.yths.fi/download.asp?id=Loppuraportti;622;{E68C76DF-DB70-4D03-B1EA-E2527068275D}>.
- Sallinen, A. 2003. Ohjausala yliopiston strategisena kehittämiskohteena. Teoksessa M. Lairio & S. Puukari (toim.) Ohjauksen uudet orientaatiot. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos, 41–52.
- Salmela-Aro, K. 1996. Personal projects and subjective well-being. University of Helsinki. Department of Psychology. Research Report No 18.
- Saukkonen, S. 2003. Koulu ja yksilöllisyys. Jännitteitä, haasteita ja mahdollisuuksia. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 211. Jyväskylän yliopisto.
- Schmidt, H.G. 1993. Foundations of problem-based learning: some explanatory notes. Medical Education 27, 422–432.
- Sfard, A. 1998. On two metaphors for learning and the dangers of choosing just one. Educational Researcher 27 (2), 4–13.
- Silkelä, R. 1997. Mitä persoonallisesti merkittävä oppimiskokemukset ovat? Psykologia 32 (3), 174–182.
- Siltala, J. 1996. Yksilöllisyyden historialliset ja psykologiset ehdot. Teoksessa Hautamäki, E. Lagerspetz, J. Sihvola, J. Siltala & J. Tarkki. Yksilö modernin murroksessa. Tampere: Gaudeamus, 117–204.
- Sneck, S. 2004. Vuoden 2003 gradupalkinnon saajan tarina. Sosiaalipsykologi 1/2004.

- Soini, T. 1999. Preconditions for active transfer in learning processes. Suomen tiedeseura, 55/1999. Helsinki.
- Spears, R. & Lea, M. 1992. Social influence and the influence of the 'social' in computer-mediated communication. Teoksessa M. Lea (toim.) Contexts of Computer-Mediated Communication. New York: Harvester Wheatsheaf, 30–65.
- Stähle, P. & Grönroos, M. 1999. Knowledge Management – tietopääoma yrityksen kilpailuetuna. *Ekonomia-sarja*. Helsinki: WSOY.
- Suoranta, J. & Eskola, J. 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Symes, B.A. 1998. Group counselling for vocational decidedness. *Guidance & Counselling* 13 (2).
- Söyrinki, S. 1992. Tutkimus ja opetus yliopistotutkijan työssä. Teoksessa J. Eskola (toim.) Puhetta opetuksesta ja opiskelusta. Sosiologian ja sosiaalipsykologian tutkimuksia A:23, 5–28. Tampereen yliopisto.
- Talvitie, U., Laitinen-Väänänen, S. & Tikkanen, P. 2002. Kliinisestä harjoittelusta työssäoppimiseen ja yhteistyötiimeihin. *Aikuiskasvatus* 22 (3), 206–214.
- Tarkiainen, A. & Vuorinen, R. 1997. Toisin tekemisestä ja näkemisestä – pohdintoja opettajien jatko- ja täydennyskoulutuksen strategioista. Teoksessa A. Tarkiainen & R. Vuorinen (toim.) Työyhteisö oppimassa – laadun arviointia projektityöskentelynä. Jyväskylän ammatillisen opettajakorkeakoulun selvityksiä 10, 9–40.
- Taube, K. 1998. Portfolio. Oppimisen suunnittelu ja arviointi. Helsinki: Tietosanomaa.
- Taylor, C. 1991. The ethics of authenticity. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Tella, S., Vahtivuori, S., Vuorento, A., Wager, P. & Oksanen, U. 2001. Verkko opetuksessa – opettaja verkossa. Helsinki: Edita.
- Tenhula, T. & Pudas, A. 1994: Tutorointi suomalaisessa korkeakoulututkimuksessa – holhousta vai opiskelun tukemista? Tapaustutkimus omaopettajakokeilusta Oulun yliopistossa. Oulun yliopisto. Opintotoimiston julkaisuja. Sarja A:7.
- Tenhula, T. 1997. Opetuksen meritointi vakiinnuttaa asemaansa. *Peda-forum* 4 (2).
- Tenhula, T. 1999. Kuinka ohjata portfoliotyötä verkossa? Teoksessa P. Linnakylä, M. Kankaanranta & J. Bopry (toim.) Portfolioita verkossa. Portfolios on the web. Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylän yliopisto, 180–193.
- Teräväinen, J. 2000. Suuntana valmistuminen ja työelämä! Opintoneuvonnan ja ohjauksen kehittäminen Jyväskylän yliopistossa. Jyväskylän yliopiston tutkimus- ja työelämäpalvelu.

- Tiilikainen, A. 2000. Uusi opiskelija ja yliopisto. Opiskelijoiden ensimmäisen opintovuoden kokemukset ja vastaanotto yliopistolla. Opiskelijajärjestöjen tutkimussäätiö Otus rs 17/2000. Helsinki: Yliopistopaino.
- Tillema, H. H. 1998. Design and Validity of a Portfolio Instrument for Professional Training. *Studies of Educational Evaluation* 24 (3), 263–278.
- Trotzer, J.P. 1989. The counselor and the group. Bristol: Accelerated Development Inc.
- Tuomi, J & Sarajarvi, A. 2004. Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Helsinki: Tammi.
- Tuomi-Gröhn, T. 2000. Työssäoppimisen teoreettisia lähtökohtia. Katsaus erilaisiin transfer-käsityksiin. *Aikuiskasvatus* 20 (4), 325–331.
- Tuomi-Gröhn, T. 2001. Kehittävä siirtovaikutus koulun ja työpaikan yhteistyön tavoitteena–tapaustutkimus lähihoitajien lisäkoulutuksesta. Teoksessa T. Tuomi-Gröhn & Y. Engeström (toim.) Koulun ja työn rajavyöhykkeellä. Uusia työssä oppimisen mahdollisuuksia. Helsinki: Yliopistopaino, 28–66.
- Tynjälä, P. 1999. Konstruktivistinen oppimiskäsitys ja asiantuntijuuden edellytysten rakentaminen koulutuksessa. Teoksessa A. Eteläpelto & P. Tynjälä (toim.) Oppiminen ja asiantuntijuus. Työelämän ja koulutuksen näkökulmia. Porvoo: WSOY, 160–179.
- Tynjälä, P. 2003. Oppiminen koulutuksen ja työelämän vuorovaikutuksessa. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja* 5 (3), 8–20.
- Tynjälä, P. 2004. Asiantuntijuus ja työkuultuurit opettajan ammatissa. *Kasvatus* 35 (2), 174–190.
- Tynjälä, P. & Collin, K. 2000. Koulutuksen ja työelämän yhteistyö – pedagogisia näkökulmia. *Aikuiskasvatus* 22 (3), 293–305.
- Wager, C. L., Brock, D. R. & Agnew, A. T. 1994. Developing literacy portfolios in teacher education courses. *Journal of Reading* 37 (8), 668–674.
- Vaherva, T. 1998. Informaali ja satunnainen oppiminen työpaikalla. *Arkipäivän oppiminen. Aikuiskasvatuksen* 39. Vuosikirja, 156–177.
- van Esbroeck, R. & Watts, A.G. 1998. New skills for a holistic career guidance model. *International Careers Journal* ([www-muodossa: http://www.careers-journal.com](http://www.muodossa: http://www.careers-journal.com))
- Van Wagenen, L. & Hibbart, K. M. 1998. Building teacher portfolios. *Educational Leadership* 55 (5), 26–30.
- Vanhalakka-Ruoho, M. 1999. Oppimiskumppanuus kehittämisen tukena. Teoksessa M. Vanhalakka-Ruoho (toim.) Kohti yhteistä oppimista. Kannanottoja koulun kehittämiseen. Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan selosteita N:o 74. Joensuu: Joensuun yliopistopaino, 31–54.

- Vanhalakka-Ruoho, M. 2004. Ryhmäohjaus opinto-ohjaajan työmuotona. Teoksessa Vanhalakka-Ruoho, M. & Juutilainen, P.-K. 2003. Ydinasantuntijuutta ja yhteistyön kuvioita. Teoksessa M. Lairio & S. Puukari (toim.) Ohjauksen uudet orientaatiot Jyväskylällä: Koulutuksen tutkimuslaitos, 113–124.
- Watts, A. G. & van Esbroeck, R. 1998. New skills for new futures. Higher education guidance and counselling services in the European Union. Fedora: VubPress.
- Watts, A. G. & van Esbroeck, R. 1998: New skills for new futures. A synthesis report of a study on "New skills for vocational guidance in higher education", FEDORA. Brussels: VUB University Press.
- Veenman, S., Van Tulder, M. & Voeten, M. 1994. The impact of inservice training on teacher behaviour. *Teaching and Teacher Education* 10 (3), 303–317.
- Wenger, E. 1998. Communities of practice. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vermunt, J.D. & Verloop, N. 1999. Congruence and friction between learning and teaching. *Learning and Instruction* 9, 257–280.
- Vesterinen, M. 2002. Ammatillinen harjoittelu asiantuntijuuden kehittäjänä. *Aikuis-kasvatus* 22 (3), 245–251.
- Vikstedt, H. 2004. Opiskelijoiden kokemuksia verkkoportfoliotyöskentelyn merkityksestä opettajuutensa kehittymiselle. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto: Kasvatustieteiden tiedekunta, Kasvatustieteiden ja opettajankoulutuksen yksikkö.
- Virtanen, P. (toim.) 1999. Verkostoituva asiakastyö. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Vuorikoski, M. 2004. Kohti työelämää – unelmia, tavoitteita, uurastusta. Teoksessa K. Jokihaara, M. Räisänen, A. Tahvola & M. Vuorikoski (toim.) Se on se avain. Kasvatustieteiden tieteenalaohjelmasta valmistuneiden opiskelusta ja työhön sijoittumisesta. Tampereen yliopisto opintotoimisto. Tutkimuksia ja selvityksiä 46, 11–20.
- Vuorinen, R. 1998. Minän synty ja kehitys: ihmisen psyykkinen kehitys yli elämänkaaren. Helsinki: WSOY.
- Vuorinen, R. 2000. Ohjaus- ja arviointijärjestelmät verkko-opiskelussa. Esiselvitys Suomen virtuaaliyliopiston osahankkeeseen. Opetusministeriö. Koulutuksen ja tutkimuksen tietostrategia. Virtuaaliyliopistoryhmä, 1–15. Saatavilla [www-muodossa <URL:http://www.minedu.fi/julkaisut/pdf/ohjausjaarviointi1.pdf>](http://www.minedu.fi/julkaisut/pdf/ohjausjaarviointi1.pdf). 30.5.2005.
- Vuorinen, R. 2003. Ohjauksen kehittämisen taustatekijöitä OECD:n jäsenmaissa. Teoksessa M. Lairio & S. Puukari (toim.) Ohjauksen uudet orientaatiot. Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylän yliopisto, 181–198.
- Vygotsky, L. 1978. *Mind in Society. The Development of higher psychological processes*. London: Harvard University Press.

- Väisänen, P. & Silkelä, R. 2003. Luokanopettajiksi opiskelevien ammatillinen kasvu ja kehittyminen pitkäkestoisessa ohjauksessa – tutkimushankkeen teoreettisen mallin ja menetelmien kehittäminen. Teoksessa Raimo Silkelä (toim.) Tutkimuksia opetusharjoittelun ohjauksesta. Suomen harjoittelukoulujen vuosikirja n:o 1. Joensuu: Joensuun yliopistopaino. Saatavilla verkossa osoitteessa: <http://sokl.joensuu.fi/verkkojulkaisut/ohjaus/> (22.9.2004)
- Vänskä, K. 2000. Jaettu asiantuntijuus – näkökulmia terveysneuvonnan ohjauskusteluun. Julkaisematon lisensiaatintutkimus. Terveystieteiden laitos. Liikunta- ja terveystieteiden tiedekunta. Jyväskylän yliopisto.
- Väyrynen, R. 1998. Globalisaatio – uhka vai mahdollisuus? Juva: Atena.
- Ylijoki, O.-H. 1998a. Akateemiset heimokulttuurit ja noviisien sosialisatio. Tampere: Vastapaino
- Ylijoki, O.-H. 1998b. Gradun tekijän kunnia ja häpeä. Emootiot identiteettiprojektissa. Teoksessa Lahikainen, A. R. & Pirttilä-Backman, A.-M. (toim.) Sosiaalinen vuorovaikutus. Helsinki: Otava, 273–287.

Muut lähteet:

- Opetusministeriön Bolognan prosessin sivut: <http://www.minedu.fi/opm/koulutus/yliopistokoulutus/bologna/prosessi.html>

KIRJOITTAJAT

VTT, dosentti *Pekka Aula* on Helsingin yliopiston viestinnän, erityisesti verkkoviestinnän professori. Tutkimuksissaan Aula on keskittynyt organisaatio- ja verkkoviestinnän kysymyksiin sekä teoreettisesta että käytännön näkökulmasta. Aula vastaa Lahdessa toteuttavasta EU:n tukemasta verkkoviestinnän muuntokoulutus -hankkeesta (WERMU).

PsM *Satu Eerola* toimii projektipäällikkönä Tampereen yliopistossa Opetuksen kehittämisyksikössä opintojen ohjauksen ja opintopsykologisten asioiden kehittämisen parissa. Eerola on mukana valtakunnallisessa opintopsykologiverkostossa sekä paikallistasolla yliopiston Hyvinvointityöryhmä Kehrän puheenjohtajana.

KM *Jenni Kaisto* työskentelee tutkijana Jyväskylän yliopiston Agora Game Labissa. Hänen kiinnostuksen kohteena ovat tieto- ja viestintätekniikan hyödyntäminen oppimisen ja opiskelun ohjauksessa ja arvioinnissa sekä tekniikan ja erilaisten pedagogisten ratkaisujen mahdollisuudet oppimisen edistämiseksi.

KT, dosentti *Marja Kankaanranta* työskentelee erikoistutkijana Jyväskylän yliopiston Koulutuksen tutkimuslaitoksella ja Agora Centerissä. Kankaanrannan keskeisimmät tutkimusalueet liittyvät tietoteknologian opetuskäyttöön sekä opetuksen ohjaukseen ja arviointiin. Hän on kehittänyt ja tutkinut mm. portfolioiden ja digitaalisten portfolioiden käyttöä eri koulutusvaiheissa oppimisen autenttisessa arvioinnissa. Kankaanranta on osallistunut yli-

opisto-opetuksen kehittämiseen etenkin Jyväskylän yliopiston esiopetuksen maisteri- ja tohtoriohjelman ja tietotekniikan maisteriklinikan kehittämisessä ja toteuttamisessa.

KT *Vesa Korhonen* toimii yliassistenttina Tampereen yliopistolla ja vetää mm. verkko-opetuksen pedagogiikka ja kollegaverkosto yliopisto-opettajan osaamisen kehittämisessä (VOPNet) hanketta. Korhosen keskeisin tutkimustyö on kohdistunut ohjaamisen ja oppimisen kysymyksiin koulutuksessa ja työelämässä sekä tietoteknologian ja verkkojen käyttöön oppimisen tukena. Hänen kasvatustieteen alan väitöskirjansa liittyi aikuisten verkko-opiskeluun avoimessa yliopistossa. Hän on ollut organisoimassa useampia ohjaukseen liittyviä ajankohtaisseminaareja Tampereen yliopistolla ja toimittanut mm. Verkko-opetus ja yliopistopedagogiikka -teoksen (2004).

KT *Marjatta Lairio* hoitaa kasvatuspsykologian professuuria Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitoksen Ohjauksen koulutus- ja tutkimusyksikössä. Hän toimii myös opinto-ohjauksen dosenttina Joensuun yliopistossa. Hän on toiminut useiden vuosien ajan opinto-ohjaajien kouluttajana ja ollut kehittämässä ohjausalan perus-, täydennys- ja jatkokoulutusta. Tutkimusalueena on ollut 1990-luvulla opinto-ohjaajien koulutukseen ja työhön kohdistunut laaja seurantatutkimus ja viime vuosina hän on suunnannut tutkimustaan erityisesti korkea-asteen ohjauksen kehittämiseen ja monikulttuuriseen ohjaukseen.

FT *Liisa Lautamatti* on emerita professori Jyväskylän yliopistosta. Toimissaan englannin kielen professorina kiinnostui vuorovaikutustutkimuksesta ja koulutuksesta ja kehitti omiin tarpeisiinsa gradun työprosessien ohjauksen menetelmiä. Nykyisin hän toimii kouluttajana ja konsulttina erityisesti yliopisto-opetuksen kehittämistä koskevissa kysymyksissä.

VTT *Janne Matikainen* toimii yliopistonlehtorina verkkoviestinnän muunkoulutus -hankkeessa, joka on Helsingin yliopiston Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenian ja viestinnän laitoksen yhteinen hanke. Matikaisen kiinnostus on kohdistunut tietoverkkojen sosiaalisiin näkökulmiin. Hänen sosiaalipsykologian alaansa kuuluva väitöskirja käsitteli internetiin asennoitumista. Lisäksi hän on tutkinut vuorovaikutusta verkossa (Vuorovaikutus verkossa -teos 2001). Hänen ohjauskokemuksensa liittyy nimenomaan verk-

ko-opetukseen, niin käytännön tasolla kuin teoreettisessa keskustelussa. Hän on mm. toimittanut Oppimisen ohjaus verkossa -teoksen (2003).

YT *Anna Raija Nummenmaa* toimii kasvatustieteen, erityisesti varhaiskasvatuksen professorina sekä psykologian dosenttina Tampereen yliopistossa. Hän on useiden vuosien ajan toiminut ohjauksen perus- ja jatkokouluttajana ja tutkinut sukupuolen merkitystä nuorten ammatillisessa suuntautumisessa sekä nuorten elämänkulkua ja siirtymistä aikuisuuteen. Viimeaikaisena kiinnostuksen kohteena on ollut korkea-asteen ohjauksen kehittäminen – ongelmaperustainen opetussuunnitelma, työprosessien ohjaus sekä ohjauksen moniammatillinen osaaminen.

KT *Leena Penttinen* toimii tutkijana Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitoksen Ohjauksen koulutus- ja tutkimusyksikössä. Hän on tutkinut diskurssianalyttisesti erilaisia sosiaalisia käytänteitä oppinäytteen ohjauksessa ja korkeakouluopetuksessa.

KT *Sakari Saukkonen* toimii suunnittelijana Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitoksen Ohjauksen koulutus- ja tutkimusyksikössä. Hän on työskennellyt myös luokanopettajana, opettajankouluttajana sekä erilaisissa tutkimus- ja opetustehtävissä Jyväskylän yliopistossa. Sakari Saukkosen näkökulma koulutukseen ja ohjaukseen on koulutussosiologinen. Tutkimushankkeina ovat meneillään mm. tarveperustaisten verkkopalvelujen rakentaminen opintojen ohjaukseen yliopistossa, kulttuurisen tiedon ymmärtäminen historian opiskelussa opettajankoulutuksessa sekä eHOPS-pilottien seuranta Jyväskylän yliopistossa.

YM *Totte Vadén* on YTHS:n yhteisöterveyden vastaava psykologi. Vadén on toiminut YTHS:n Tampereen terveydenhoitoaseman neuvontapsykologina ja vastaavana psykologina yli kolmekymmentä vuotta.